Бүхы оронуудай пролетаринар, нэгэдэгты!

БУРЯАД ҮНЭН

СОВЕТСКЭ СОЮЗАЙ КОММУНИС ПАРТИИН БУРЯАДАЙ РЕСПУБЛИКАНСКА КОМИТЕДЭЙ, БУРЯАДАЙ ССР-эй ВЕРХОВНО СОВЕДЭЙ, МИНИСТРНҮҮДЭЙ СОВЕДЭЙ ОРГАН

Гаржа эхилһэнэймнай 1921 оной октябриин 21-һээ гарана. | № 244 (18567) | 1990 оной октябриин 23, вторник | Сэн 3 мүн.

СССР-эй Верховно Соведэй Тогтоол

АРАДАЙ АЖАХЫЕ ГУРИМШУУЛАН ҺАЙЖАРУУЛГЫН БА ДЭЛГҮҮРЭЙ ЭКОНОМИКОДО ШЭЛЖЭН ОРОЛГЫН ГОЛ ШЭГЛЭЛНҮҮД ТУХАЙ

Арадай ажахые гуримшуулан һайжаруулгын ба дэлгүүрэй экономикодо шэлжэн оролгын талаар СССР-эй Президентын дурадхаһан гол шэглэлнүүдые хаража үзөөд, СССР-эй Верховно Совет иигэжэ тогтооно:

1. Ороной гүрэнэй бүхы зургаанудай болон ажахын эмхи зургаанудай хойшолуулашагүй ажал ябуулгын хүтэлбэри болгожо арадай ажахые гуримшуулан һайжаруулгын ба дэлгүүрэй экономикодо шэлжэн оролгын гол шэглэлнүүдые абаха. Союзна болон автономито республиканууд, автономито областьнууд ба автономито округуудай гүрэнэй засагай болон хүтэлбэриин зургаанууд хабсадалгатайгаар СССР-эй Президент болон СССР-эй Министрнүүдэй Совет хараалагдаһан программые бэелүүлгые хангаха, тэрэниие бэелүүлхэдэ, СССР-эй арадай депутадуудай хэлэһэн ажаглалтанууд болон дурадхалнуудые хараада абаха.

Экономикые, эд хэрэглэлгын дэлгүүрые гуримшуулан һайжаруулха талаар онсо хэмжээнүүдые богони болзортo бэелүүлгэдэ, хэлсээнэй болон финансова журамые, мүнгэнэй эрьесые бэхижүүлгэдэ, гадаадын экономическа ажал ябуулгые нарижуулан һайжаруулгада, бүхы түхэлэй зөөри хүгжөөлгэдэ, хуули гурим, эрхэтэдые социальна ба экологическа талаар хамгаалгые, кадрнуудые бэлдэлгые ба тэдэндэ шэнэ бэлэдхэл олголгые хангалгада, ССР Союзай болон республиканудай гүрэнэй зургаануудай хоорондо харилсаа холбоо тогтоолгодо онсо анхаралаа хандуулха.

2. Зохихо нютагууд болон регионуудай экономическа байдалые һайжаруулха асуудалнуудые хаража үзэхыень, тиихэдээ арадай ажахые гуримшуулан һайжаруулгын ба дэлгүүрэй экономикодо шэлжэн оролгын гол шэглэлнүүдые саашадань хүгжөөхыень союзна болон автономито республиканудай Верховно Соведүүдтэ, автономито областьнууд болон автономито округуудай арадай депутадуудай Соведүүдтэ, арадай депутадуудай нютагай бүхы Соведүүдтэ дурадхаха.

3. Арадай ажахые гуримшуулан һайжаруулгын ба дэлгүүрэй экономикодо шэлжэн оролгын гол шэглэлнүүдые бэелүүлхэдэ хэрэгтэй хуулиин болон бусад актнуудай проектнүүдые бэлдэжэ, баталан абалгые эмхидхэхые СССР-эй Президентдэ, СССР-эй Верховно Соведэй Президиумдэ ба СССР-эй Министрнүүдэй Соведтэ даалгаха. Зохихо хуулинууд болон бусад нормативна актнуудые, түрүүшын ээлжээндэ эрхэтэдые социальна талаар хамгаалгада зорюулагдаһан актнуудые бэлдэлгэдэ, мүн тэрэшэлэн дэлгүүрэй харилсаануудые хүгжөөхэ талаар хэмжээнүүдые бэелүүлгын хойноһоо хиналта бэелүүлгэдэ СССР-эй Верховно Соведэй комитедүүд болон сагай үргэлжын комиссинууд хабаадаха. Арадай ажахые гуримшуулан һайжаруулгын ба дэлгүүрэй экономикодо шэлжэн оролгын гол шэглэлнүүдэй хэр зэргээр бэелүүлэгдэжэ байһан тухай асуудал СССР-эй Верховно Соведэй намарай (1991 он) сесси дээрэ шагнаха.

4. Хараалагдаһан программатай хүн зониие үргэнөөр хабаадуулха зорилгоор арадай ажахые гуримшуулан һайжаруулгын ба дэлгүүрэй экономикодо шэлжэн оролгын гол шэглэлнүүдые түбэй ба республиканска хэблэлдэ толилхо. Дэлгүүрэй харилсаануудта шэлжэн оролгын программые бодото һайнзар ба ойлгосотойгоор тайлбарилха талаар бии байһан бүхы арга боломжонуудаа хэрэглэхыень гүрэнэй зургаануудта, ажахын эмхи зургаануудта, олониитэдэ мэдээсэл тараадаг хэрэгсэлнүүдэй редакцинуудта дурадхаха.

5. Юумэ ойлгодог, тэсэбэритэй байхые, эрхэтэдэй ба нацинуудай эб нэгэтэй байхые, арадай ажахые гуримшуулан һайжаруулха ба дэлгүүрэй экономикодо шэлжэн орохо талаар хэмжээнүүдые даамайгаар бэелүүлхын тула хүсэлэл оролдолгонуудаа нэгэдүүлхые, социальна шэнэдхэлгын, демократи үргэдхэлгын, хүн бүхэндэ эрхим һайн ажабайдал хангаха замаар ороной дабшахадань һаад болодог бүхы юумые зайсуулхыень уряалжа, СССР-эй Верховно Совет арадай депутадуудай Соведүүдтэ, ажалша коллективүүдтэ, политическэ партинуудта, олониитын хүдэлөөнүүд болон нэгэдэлнүүдтэ, обществын бүхы бүлэг хүнүүдтэ хандана.

СССР-эй Верховно Соведэй Түрүүлэгшэ А. ЛУКЬЯНОВ.
Москва, Кремль.
1990 оной октябриин 19.

«Ургаса хуряалга—90»

ФОТОРЕПОРТАЖ

ХҮНДЭХЭН ШАЛГАЛТА

Шабартэ һууриндэ дүтэхэн, эгээн урдахи гүбээтэнги полидэрэ комбайнуудай ябаһолоһоо харагдана. Эндэ Тугнуйн совхозой арбаад комбайн эдэшэһэн таряа сохижо байна. Комбайнуудта дүтэлэн ерээд, хүндэ ДТ-75 түхэлэй трактор обёорбобди.

— Энэ ганса трактор юундэ полиин дунда байна гээшэб?— гэжэ һонирхожо асуубабди.

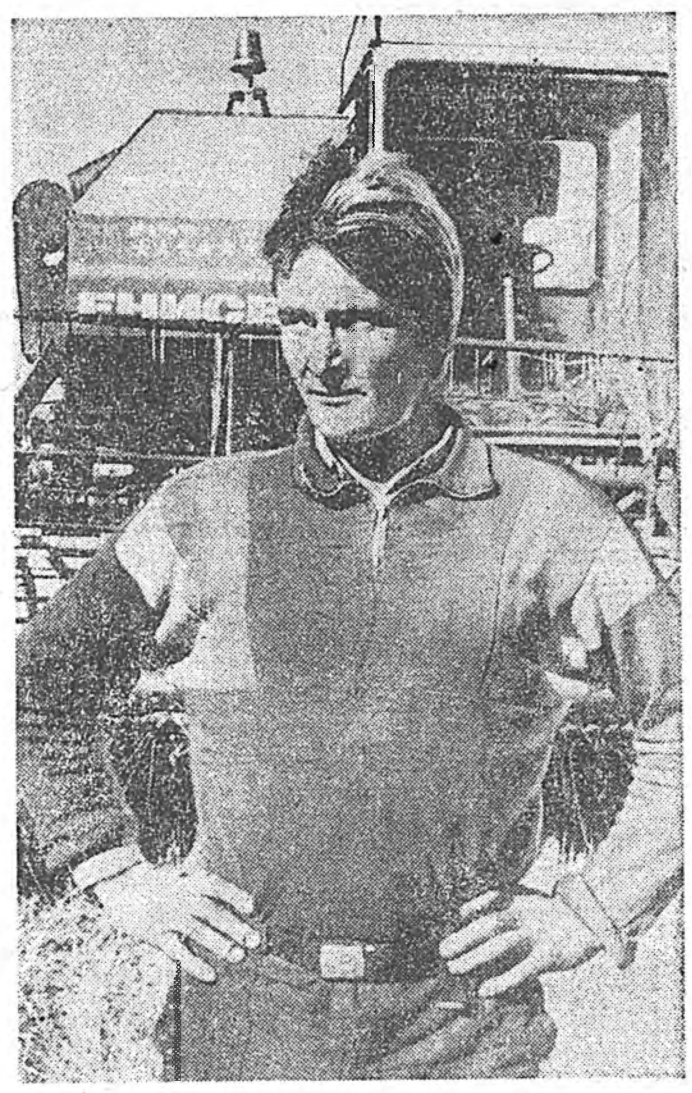
— Энэ хүндэ тракторнай «дежурна трактор» гэжэ нэрэтэй болоһон юм. Манай поли булта хадын ташаланда, мүн хормойдохи хужарлиг газарта оршоно. Тэндэнь һүүлэй борсодо шабар шабха болошоод, комбайнууд шабарта һуужа урагшаа ябанагүй. Энэ трактораар шабарта һууһан комбайнаа шэрэжэ гарганабди. Бидэ нэратай эдэ үдэрнүүдтэ ургасаяа түргэн хуряаха гэжэ аһан шадалаараа оролдонобди. Иимэ хүндэ хүшэр бэрхэшээл һая наашадаашье үзэгдөөгүй юм,— гэээд совхозой парткомой секретарь Баир Юможапович Базаров хөөрэнэ.

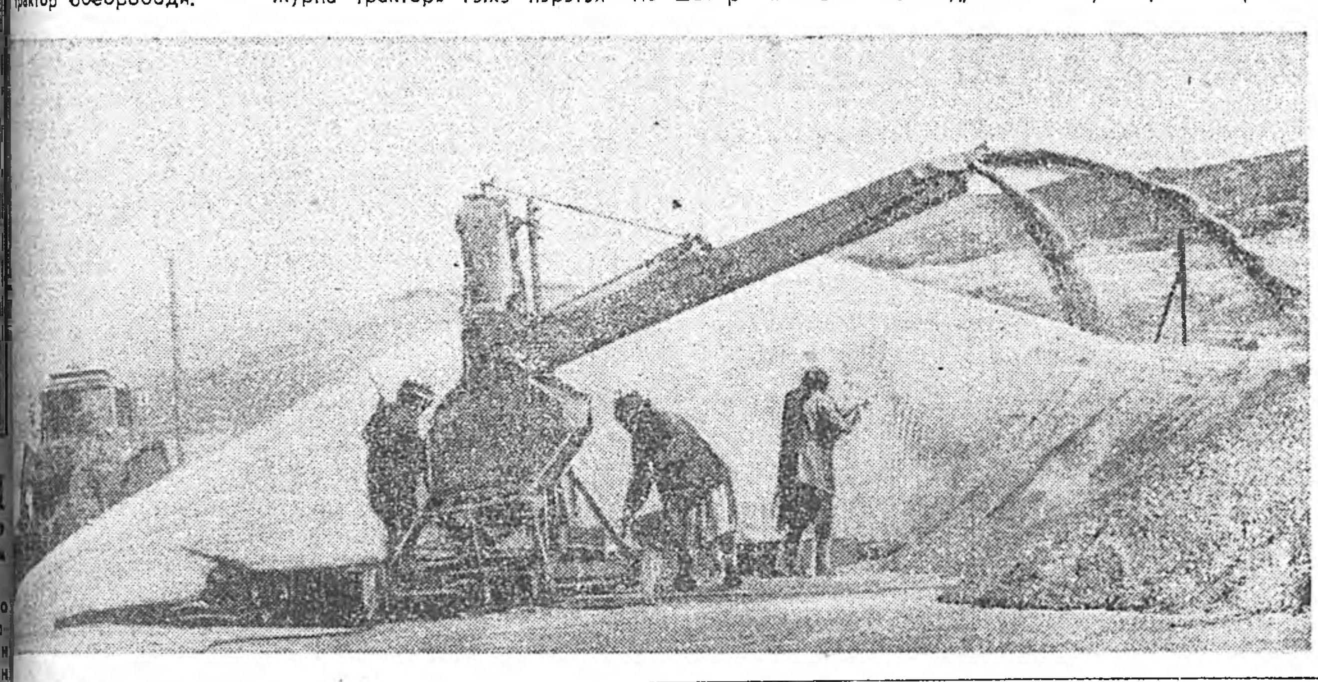
66 гектарай Школьное полидо шарган шара шэниисэ һайн ургаа. Эндэ комбайнернууд Игорь Полянский, Григорий Бурчевский, Булат Будаев, Василий Сизых гэгшэд түрүү зэргэдэ ябана. Ажахын мэдээжэ механизатор Игорь Петрович «Енисей» комбайнаар 2100 центнер таряа сохижо, совхоз соогоо түрүүлнэ.

Тарянай тоог дээрэ дүрбэн машинист, хоёр электро-заһабарилагша хоёр халаанда ээлжээлэн хүдэлнэ. Эндэ гол түлэб шэниисэ, обёос, ешмээнэй 13000 центнер ургаса асарагдаад байна. Хоёр ЗП-10, нэгэ ОВП-20 агрегадууд һаадгүйгөөр хүдэлгэгдэнэ. 70 наһатай шэгнүүршэн, ажалай ба дайнай ветеран Нима Доржиев ороохотой автомашинануудые дары түргэн шэгнээд орхихо юм.

— Тоог дээрэ бүхыдөө 27000 центнер орооһон асарагдаха түсэбтэй. Эндэ зургаан хүн үдэшэ харанхы болотор хүдэлнэ, — гэжэ тарянай тоогые даагша Баир Мункуевич Мункуев хэлэнэ.

Шэбэртэһээ баруун-урдуур нэмжыһэн обёос, горохой холисын тарилгдаһан 130 гектарай полидо ЮМЗ, Т-25 түхэлэй трактортай механизаторнууд Аюр Ракшаин, Дамба Санжиев гэгшэд һолоомо тюк болгон, багсалан уяад, суглуулна. Тэдэнэр урагшаа һанаатайгаар ажаллажа, халаанайнгаа нормо холо үлүүлэн дүүргэнэ.

ЗУРАГУУД ДЭЭРЭ: 1. Һолоомон тюк болгогдоно. 2. Тарянай тоог дээрэ. 3. Ажахын түрүү комбайнер Игорь Полянский.

С. БАЛДУЕВАЙ фототекст.

ӨРЁО БАЙДАЛАЙ ЭДЫ УШАРБАШЬЕ

Эгээл уларилай тохёолдуулгаһаар хүндэ байдалые гэмтэхэбэжа гараха хүсэлэнтэй мүнөө жэлдэ «Искра» колхозой тракторно-тарян ажалай нэгэдэхи бригадын механизаторнууд оролдолго гарган хүдэлжэ ябана. Энэ коллективые һайн механизатор Александр Михайлович Антонов хүтэлдэг юм.

— Манай бригадада бүхыдөө 1300 гектар тарялан даалгагдаһан. Энэ талмайн гектарыень шэниисэ, 466 гектарыень обёос, 90 гектарыень эрдүүхэ, мүн тэды шэнээн гектарыень ешмээн эзэлдэг байгаа. «Крестик» гэжэ нэршэгдэдэг 150 гектар газар дээрэ «Сэлэнгэ» гэжэ шэниисын сортын үрэ үйлэдбэрилжэ ябадагбди. Энэ талмайгаа сэхэ хадан хуряабабди. Бэшэнээ амяарлан хадажа байнабди,— гэжэ бригадын ажал хэрэгээ тодорхойлон хэлэнэ.

Тракторна нэгэдэхи бригадын гэшүүд ажахынгаа бэшэ коллективүүдтэл адли орооһото ургамалнуудые хуряажа эхилээр яһала үнихэнэй болоожо байна. 490 гектар шэниисэ сабшажа, баал болгон унагаахадаа, хүдэлмэриин 12 үдэрэй хугасаа соо хэжэ үрдиһэн байха юм. Хура бороогой таһалгаряагүйгөөр сроһон дээрэһээнь, эдэнэр унагааһан таряагаа һаянайл хадажа захалба. Дүй дүршэлөөр баян таряашад шэниисээ унагаахадаа, хоолосуудайнь түргэнөөр хатахынь тула тэдэнэйнгээ эшыень үндэрөөр сабшажа үлөөгөө.

Александр Михайлович Антоновой мэдүүлһэнэй ёһоор, бригадын тарян ажал эрхилэгшэд обёосоо амяарлан хадаха байна. Юуб гэхэдэ, мүнөө жэлэй эрхэ байдалда обёос ехэл удаанаар эдэзшэнэ. Иимэ ушарта сабшагдажа унагаагдаһан обёос баал дээрээ хэбтэхэдээ, эдезшэхэ ёһотой гэжэ эндэхи механизаторнууд тсолоно.

Мүнөөдэрэй байдалаар тус бригадын коллективэй сабшажа унагааһан гэршүүхэ болон ешмээниинь баһал баал дээрээ хэбтэнэ. Юрэдөө, эдэнэрэй хадажа абаха ургаса нилээд ехэ гэжэ онсолон тэмдэглэхээр. Баал дээрээ хэбтэһэн ургамалнуудые богони болзорто һайн шанартайгаар хуряаха арга боломжо тэдэнэртэ гүйсэд бии. Эдэнэртэ 6 комбайн даалгагданхай, тэрэнэй нэгэндэнь ЖВП-6 түхэлэй жатка тодхогдонхой.

Иигээд нарата үдэрнүүдэй тогтоходонь, «Искра» колхозой тракторна нэгэдэхи бригадын механизаторнууд баал болгогдоһон таряагаа хадажа эхилхэ юм.

Энэ ажахыда һаяхан хонходожо, тус коллективэй ажал хэрэгээрнь һонирхоходомни, тэдэнэр шэниисээ хадажа дүүргээд, обёосоо хуряажа захалонхай гэжэ дуулгаа һэн.

Д. ДОНДОКОВ.
Мухар-Шэбэрэй район.

ШЭНИИСЭЕЭ ХУРЯАБА

Тарбагатайн районой «Дружба» колхозой таряашад октябрь һарын эхиндэ шэниисэеэ хуряажа дүүргэбэ. Эндэхи механизаторнууд шэниисэеэ сэхэ хадахадаа, орооһоёо гээлтэ хоролтодо оруулаагүй. Хуряалгада орооһоной 6 комбайн хабаадуулагдана. Эдэнэрэй дунда дэлгэрһэн социалис мурысөөндэ комбайнернууд Владимир Ильич Михалевой, Иван Нефедович Черныхэй деадаг экипажнууд түрүүлжэ ябана.

Колхоз дотор зохёогдоһон социалис мурысөөнэй дүримэй ёһоор ажахын таряашад ургаса хуряалгаяа ажалай 28 үдэрэй туршада һайн шанартайгаар үнгэргэхөөр хараална. Мүнөө эндэ харюусалгатай хүдэлмэринь тусхай табигдаһан графигаа урилдан ябуулагдана. Орооһоной комбайнууд һаадгүйгөөр, үндэр бүтээсэтэйгөөр хүдэлгэгдэнэ.

Ургаса хуряахын хажуугаар орооһо сэбэрлэхэ, хатааха харюусалгатай ажал зэргэ эрхилэгдэнэ. Тоогой механик Константин Андреевич Михнин орооһо сэбэрлэхэ, хатааха хүдэлмэри жэншэдгүй хэнэ. Тэрээнһээ гадуур сэбэрлэгдэһэн орооһо автомашинада ашажа үгэнэ. Тоог соо орооһо шэрэлгэдэ ГАЗ-53 түхэлэй самосвалай жолоошон Иван Васильевич Попов ехэхэн үүргэ дүүргэдэг юм. Эндэ Тарбагатайн кондитерска фабрикын бүлэг хүдэлмэрилэгшэд гурбадахи жэлээ ерээд, туһаламжа үзүүлжэ байна. Ажахын орооһоной тоог дээрэ хүдэлэгшэд үдэртэ 150—200 центнер таряа сэбэрлэжэ, хатааҗа үрдинэ.

М. ШАГДАРОВА.

ТҮНХЭНЭЙХИД ТҮРҮҮЛНЭ

«Сибиряк» колхозой бүхы тарялангынь 4200 гектар эзэлдэг юм. Һүүлэй мэдээгээр тэрэнэй 2 мянга гаран гектар талмайн ургаса хуряагдаба. Ажахын орооһоной тоог дээрэ дүн хамта 29 857 центнер энэ жэлэй тарян оруулагдаһан байха юм.

Колхозой тракторно-тарян ажалай табан бригадануудай дундаһаа Түнхэнэй отделениие эрхилэгшэ Владимир Иннокентьевич Поповой ударидадаг Түнхэнэй бригадын гэшүүд урилдан дабшана. Хоёрдохи һууридa Еловкын отделениин Афанасий Иннокентьевич Усольцевой хүтэлбэрилдэг бригада ябана. Тракторна бүхы бригаданууд орооһото ургамалнуудаа сабшажа, баал болгон бултыень унагаагаа. Мүнөө тэдэнэр унагааһан таряагаа хадажа байнхай. Түнхэнэй бригадын гэшүүн Валерий Намсараевич Хусаев һүүлэй дүнгөөр 3475 центнер орооһо сохижо, түсэбтэ даабарияа 975 центнерээр үлүүлбэ. Иигэжэ тэрэ ажахы дотороо нэгэдэхи һуури эзэлжэ ябана.

Ж. ЮБУХАЕВ,
манай штатнабэшэ корр.

Түнхэнэй район.

„Буряад үнэн“-91

ТОЛГОЙГОО ГУНХУУЛААГҮЙБДИ

Мүнөө үндэһэн буряад хэлэеэ һэргээн хүгжөөхэ үедэ «Буряад үнэн» газетын үүргэ тон ехэ гэжэ ойлгоноб.

Би «Үнэн» газетэтэй дүшөөд онһоо багшалжа эхилһэнһээ хойшо ханиланхайб. Багша хүндэ буряад хэлэ заажа байхада, жэшээ болгон, элдэб мэдүүлэлнүүдые абажа, сагай байдалтай холбон, шэнэ дүрим ойлгуулхада ехэ һонин, бэлэн байдаг. «Толи», «Будамшуу», «Халаахай» гэһэн гаршагуудта толилогдоһон статьянуудые, дуунуудые, оньһон үгэнүүдые, таабаринуудые һурагшад ехэ һонирхон уншадаг бэлэй. Мүнөөшье уншана.

Зүгөөр хүгжэлтын тогтошоһон үедэ буряад хэлэнэймнай хүгжэлтэшье зогсошоо һэн. Тиигээшье бол, манай Хурамхаанай районой һургуулинуудта буряад хэлэн заагдаһаар лэ байгаа һэн. Тэрэ үеын буряад хэлэнэй багшанар толгойгоо гунхуулангүй оролдожо, үхибүүдэйнгээ дунда буряад хэлээрээ классһаа гадуур хүдэлмэри тон бэрхээр ябуулдаг бэлэй. Тэдэниие нэрлэбэл, Ринчинова Дулгар Будаевна, Чойропова Анна Цыдыповна, Очирова Елизавета Митаповна, Содномова Софья Тыхеевна, Очирова Софья Дугаровна болон бусад.

Мүнөө сагта яһатан бүхэн өөһэдынгөө уг гарбалые, үндэһэн хэлые, хуушанайнгаа соёл болбосоролые хамгаалха ёһотой гээшэ.

Манай «Үнэн» газетэ һүүлэй үедэ буряад зоной уг гарбалые, түүхэ домогые хэблэжэ, арад зоноо һонирхуулна, бэшэшье хүнэй анхарал татамаар материалнуудые олоор хэблэдэг болонхой.

Хэблэлэй сэнгэй хоёр дахин үнэтэй болоошье һаань, манай районой ажалшад, багшанар, һурагшад буряад хэлэн дээрэ барлагдадаг «Буряад үнэн» газетээ захиха бээз гэжэ найданаб.

1991 ондо «Буряад үнэн» газетымнай 70 жэлэйнь ой гүйсэхэнь гээшэ. Редакциин хүдэлмэрилэгшэд газетээ улам һонирхолтой болгохо, шэнэ жэлдэ хэблэлэй захил тухай олониитын дунда ойлгуулалжын хүдэлмэри ябуулха бээз гэжэ найдагдана.

Хүндэтэ нүхэдI Түрэлхи буряад хэлэн дээрэмнай хэблэгдэдэг «Буряад үнэн» газетээ үнэтэй болоошье һаань, захиял даа гэжэ уряалха байнаб.

Б. БУДАЕВА,
пенсионер, Буряадай һургуулинуудай габьяата багша.
Хурамхаанай районой Элһэн тосхон.

МҮНӨӨ ЭДИХЭ УУШХАН БЭШЭ

Үндэһэн хэлэн дээрэмнай барлагдан гаража байһан «Буряад үнэн» газетэмнай, тэрэнэй саашанхи хуби заяан гансал буряад арадай һэшхэл дээрэ үлэбэ гээшэ.

Эндэ олон табые түүрээһэнһээ үрэ гарахаяа байнагүй ха. Энээнһээ урагша хүндын тулада яһала уригдаа, хэлэгдээ гээшэ. «Хүнэй эреэн зосоогоо»— гэжэ түрэл хэлэнэйнгээ туйлдаа хүрэжэ «түгэсөөшье» бол, сэдьхэлээ үбдэхэгүй сэбэр буряадуудай бии байһаниинь ойлгосотой. Үндэһэн хэлэн ба хэблэл болоод, мүн соёл гэгээрэлэй гүн удхые үшөөл «мууса» ойлгодог зондо юуншье гэжэ хэлээ һаа, «үрэжэлгүй. газарта таряа хаяһантай адли» үрэгүй—хооһон лэ!

Түрэл хэлээ тоохогүй
Түргэдүү ябадал—тоолхогүй.
Орондоо урбаһан хүндэл,
Ойлгохын аргагүй хүндэ...

1990 он — социально-соёлой талаар, мүн ажабайдалай алишье асуудалые аржыса харуулжа шадаха Агууехэ толи жэл болохонь гээшэ. Эндэл зоноймнай доторой «эреэн» илгараад лэ харагдахал байха. Иимэл хоёр ондоо баримтанууд арадаймнай түүхын тоо бүридхэлэй толи соо тобойжо үлэхэл. Иихэдээ бидэ хэд гээшэбибди гэжэ яһалал элиржэ, Совет ороной зуугаад яһатанай дунда, улайгаа, сайгаашье һаа, ээлхэл һуурияа «ээлхэ» баатай болохомнай бэшэ гү?

Гэбэшье, үндэһэн арадайнгаа саашанхи ерээдүй саг тушаа һанаагаа табиха, тиигэжэ соёл болбосоролоо, угайнгаа хэлэ бэшэг, ёһо заншалай талаар тодорхой хэмжээ ябуулга хараалха хэрэгтэй гээд һанагдана. Хойшолуулашагүй энэ хэрэгые хаанаһаа эхилхэб гэхэдэ, «Буряад үнэн» газетэһээ һуури табиха шухала. Газетэ, журналнуудай ямар ехэ үүргэ дүүргэдэг нюур байһыень хэлэһэнэйшье үлүү. Иигээд ерэхэдээ, «Буряад үнэн» газетээ хүн бүхэн, нютаг бүхэн, эмхи зургаанууд, олон тоото ажахын һалбаринууд хэр захина гээшэб?

— Бирагүй байнал даа, мүнөөдэрэй байдалаар,—гэһэн харюу соностоно.

Ураг тархиин хүдэлөөгүйдэ урид гар хүдэлөөгүй гэжэ. буряадай засагай дээдэ зургаан энэ талаар идхамжа, һанамжаяа хэлэхэ, мүн тэндэ хүдэлдэг буряад гарбалтай хүн бүхэн жэшээ болгожо, хамагһаа түрүүн «Буряад үнэн» газетээ захиһанаа олониитэдэ мэдүүлхэ байгаа. Тэрэ тоодо Буряадай эрдэмэй хүреэлэндэ, мүн баһа бусад зургаануудые иимэл үүргэ харана, хүлеэнэ бшуу. Эдэнһээ мэдээсэл абаха шухала байна.

Саашань хэлэхэдэ, газар бүхэндэ хэблэл хинагшадай бүлгэм байгуулбал ямар гээшэб? Хүдөө, хотогүй, мүн дээдэ, доодогүй гэхэ гү, эмхи зургаан, тосхон, ажахы бүхэндэ бүлэг зонһоо бүридэһэн тиимэ ниитын эмхи байгуулхада яахаб? Тэрэ зон хүдэлжэ байһан газартаа хэндэ «Буряад үнэн» захиюулхаб гэһэн тобшолол хэжэ, өөһэдөө мэдээд, хэд хүнүүдтэ захилай квитанци бэшүүлжэрхихэ аргатай болог лэ.

Райком болоод райгүйсэдкомой, мүн нютагай зүблэлнүүдэй түлөөлэгшэнэр тосхон, һуурин бүхэндэ гансал энэ хэблэлэй асуудалнуудаар суглаа хэжэ, улаагаараа оролсоогүй һаань—юумэн бүтэхэгүй! Тэрэгүй һаа, газетын энгэр дээрэхи аман уряагаар зонхилжо, урижа, буряад арадай үндэһэнэй асуудалнуудые хүл дээрэнь табиха гээшэ эгээ мүнөө үе сагта ехэл бэрхэтэй гээшэ.

«Үглөө эдихэ өөхэнһөө, мүнөө эдихэ уушхан дээрэ» гэдэгтэл, урдахиял хараад, уг арадайнгаа ерээдүйе хэрэгсээхэгүй гээшэмнай тулама бодолгүй, хэзээдэшье хүлисэшэгүй ябадал мүн!

Д. ДОРЖОГУТАБАЙ,
Буряадай ССР-эй соёлой габьяата хүдэлмэрилэгшэ.

СССР-эй МИНИСТРНҮҮДЭЙ СОВЕДТЭ

Дээдэ һургуулинуудай студентнэрэй болон тусхай дунда һургуулинуудай һурагшадай стипендиин хэмжээе тус тустань 33 ба 45 процентээр 1991 оной сентябриин 1-һээ ехэ болгохо гэжэ хараалагдаһые болюулаад, стипендинүүдые 1991 оной январиин 1-һээ дээшэлүүлхэ гэһэн шиидхэбэри СССР-эй Министрнүүдэй Совет баталан абаба.

4 миллионһоо дээшэ студентнүүд болон һурагшадай стипендинүүд дээшэлүүлэгдэхэ болоно.

РАЙОННО ПАРТКОНФЕРЕНЦИНҮҮД

Эдэ үдэрнүүдтэ долоон районуудта районно партийна конференцинүүд болобо. Эдэ конференцинүүдэй шэнээр һунгагдаһан райкомуудай түрүүшын пленумүүд боложо, партиин райкомуудай секретарьнар һунгагдаа.

КПСС-эй Захааминай райкомой нэгэдэхи секретаряар **Николай Тыкшеевич Хабалов,** секретаряар **А. Д. Цыбиков;** КПСС-эй Зэдын райкомой нэгэдэхи секретаряар **Владимир Александрович Иванов,** секретаряар **В. С. Хандуев** КПСС-эй Бэшүүрэй райкомой нэгэдэхи секретаряар **Абрам Леонович Ефимов,** секретаряар **С. П. Будажапов;** КПСС-эй Яруунын райкомой нэгэдэхи секретаряар **Дамба Чимитович Боросгоев,** секретаряар **Д. Ц. Цыдыпова;** КПСС-эй Иволгын райкомой нэгэдэхи секретаряар **Василий Базарович Чимитов** секретаряар **В. И. Мантатов;** КПСС-эй Баунтын райкомой нэгэдэхи секретаряар **Геннадий Феоктистович Малыгин,** секретаряар **А. А. Хантаев;** Прибайкалиин райкомой нэгэдэхи секретаряар **Альберт Александрович Чукреев,** секретаряар **Н. М. Антонов** гэгшэд һунгагдаба.

Эдеэ хоолой программа — бүгэдэ арадай хэрэг

ЭНЭШЬЕ АСУУДАЛДА АНХАРМААР

Ороной Эдеэ хоолой программа бэелүүлхэ хэрэгтэ хүн бүхэн хубитаяа оруулха жэшээтэй гээшэ. Стол дээрэ мүнөө үедэ эдеэ хоолой зүйлнүүдэй ехэл хоморшог болоод байхада, хэнэй сэдьхэл амгалан тэнюун байхаб даа. Тиимэһээ гүрэн түрынгөө үүсхэлээр үмсэдөө адууһа мал олоор тэжээхэ гэһэн дурадхалые хүдөөгэй хүн зоной дуратайгаар халан абажа байһаниинь гайхалгүй.

Хэрэн тосхонойхидой адууһа мал, гахай, тахяа гээд олоор тэжээхэ һанаатай байһаниинь һайшаалтай. Тиибэшье... Тахяа барихада, орооһон хэрэгтэй болодог гээшэ. Тэрэмнай һүүлэй жэлнүүдтэ магазинда худалдагданагүй. Гахайн хоол—холимог тэжээл мүнөө сагта олохо гээшэ гайтайхан хэрэг болошонхой. Үнеэдэшье бэлшээхэ бэлшээри тухай асуудалай һүүлэй хэдэн жэлэй туршада аман зүраагаар үнгэргэжэ байһаниинь гайхалгүй. Хэрэнэй түбэй «универмагта» хирэ-хирэ болоод лэ хонинной нооһондо, үндэгэндэ, мяханда гээд хомор эд бараан худалдаанда табигдадаг байха юм. Теэд газаагаа нэгэшье толгой тахяа, хони баридаггүй хэрэнэйхидэй ямар аргаар тэрэ үнэтэ эд бараа худалдажа абаха болоно гээшэб? Эдеэ хоолой магазинда үндэгэнэй худалдаанда байхадань, зарим нэгэн бушуу түргэнөөр тэрэниие худалдажа абаад, бэлэдхэлэй пунктнуудта абаашадаг байна. Үндэгэ тушааһан квитанцитай болоо һаа, тэрэ энэ эд бараа гартаа оруулха аргатай ха юм. Теэд иимэ эд бараанай эрьесэ манда мүнөөдэр хэрэгтэй гээшэ гү? Ядаһан лэ зоной нээһэн «харгы» болоно гээшэл даа.

Харин сайлгаһан сайгаа һорон, зунай аяма халуунда, үбэлэй бээрэмэ хүйтэндэ хэмнайшье һууха дуратай ха юм. Теэд һүнэй худалдаанда багаар асарагдадаг дээрэһээнь харахан сайханаа һорохо баатай болонобди. Үхибүүдтээ ууралтажа байһан һаяхан һаагдаһан һү, үбгэд хүгшэдтөө налайшатарынь сайлгаһан сай үмсэдөө үнеэтэй айл лэ уулгаха аргатай байдаг ха юм.

Бэлшээриин газарай үгы дээрэһээнь Хэрэн тосхоной үмсын мал зунай һаранuудта үйлсэ гудамжануудаар тиирэжэ байдаг болошонхой. Олохон үнеэдэй «Универмагай», КБО-гой, автобусой буудалай хажуугаар байрлахадань, еруул зоной гайхал болоно, нютаг зоной уйдхар татана.

Тээсгэн Хэрэнэй поселково Соведэй ээлжээтэ сесси дээрэ арадай депутадууд Эдеэ хоолой программа бэелүүлхэ асуудал шуналтайгаар зүбшэн хэлсээ. Тэдэнэртээ малай бэлшээри, сабшалан, хартаабхын поли даалгажа үгэхэ тухай Эдеэ хоолой программатай нягта холбоотой асуудалнуудые хараһан байха юм.

Үнгэрэгшэ хабар Харбяангуудай ссахоз 22 гектар хартаабхын поли хэрэнэйхидтэ үгөө һэн. Теэд сабшалан, бэлшээри гэһэн асуудалнууд хэдэн жэлэй туршада шиидхэгдээгүй байһаар. Хэрэнэй 29-дэхи һунгуулиин округоор районсоведтэ арадай депутадта кандидадаар дэбжүүлэгдэхэдээ, Түнхэнэй АПО-гой түрүүлэгшэ В. С. Холхоев программа соогоо бэлшээриин асуудал дары түргэн шиидхэхэб гэжэ һунгагшадаа найдуулаа бэлэй. Мүнөө зунай бэлшээриин хаһа үнгэрэшэбэ. Нүхэр Холхоев энэ асуудалые табан жэлэй туршада шиидхэхэ ёһотой хүмди гэжэ ойлгоһон байгаа гээшэ гү даа.

Тиихэдэ Хэрэнэй зүүн захын айлнуудай үнеэд топо түлишын станциие тойроод, нөгөө муутай газараар бэлшэнэ. Һүн бензинэй амтатай болоно гээд хүүгэд, хүгшэд голодог болошонхой. Эдеэ хоолой программые богони болзорой туршада бэелүүлхэ гээ һаа, үмсын малай тоо толгойень олошоруулха хэрэгтэй. Теэд бэлшээриин газараар ядалсадаг хэрэнэйхид ямар аргаар адуу малаа саашадаа ямараар бариха болоно гээшэб? Тахяа, гахай тэжээхэдэ, мүн лэ тэжээл хэрэгтэй ха юм. Энэ асуудал мүнөөдэр гансашье юрын зоной толгой зобоохо бэшэ, харин арадай депутадуудай, тушаал ээлһэн хүтэлбэрилэгшэдэй анхаралда абтаха ёһотой бшуу.

Б. ШАРАКШАНОВ,
манай корр.

Хуулиин проектые зүбшэн хэлсэнэбди

ҺАНАМЖА, ДУРАДХАЛНУУД ОЛОН

Бүхы орон доторнай экономическа эрид хубилалтануудай үргэнөөр бэелүүлэгдэжэ байгаа мүнөө үедэ олон тоото Хуулинуудай проектнүүд абтажа, олондо зүбшэн хэлсэгдэхээр дурадхагдана. Ушарынь хадаа эдэ Хуулинууд манай саашанхи хүгжэлтые хангахаар, бүхы эрилтэдэмнай таарамжатай зохидоор зохёогдонхой байха болоно. Эдэнэй дунда «Буряад үнэн» газетын 1990 оной сентябриин 28-най номерто толилогдоһон «Буряадай ССР-эй Газарай Кодекс» онсо һонирхол татахаар. Юуб гэхэдэ, нэгэдэхеэр, бүхы баялигнай газарһаа эхитэй һэм шуу. Хэрбээ газараа һайнаар, аша үрэтэйгөөр ашаглахаар Хуули зохёожо, нэгэн дуугаар баталан абабал, хараалһан зорилгоёо бэелүүлхэ дүүрэн эрхэтэй болохолди.

Газетэдэ тунхаглагдаһан «Буряадай ССР-эй Газарай Кодексые» республикын Министрнүүдэй Соведэй харюусалгата хүдэлмэрилэгшэд бэлдээ гэжэ би һананаб. Тиихэдээ эндэ гол үндэһэн болгожо «РСФСР-эй Газарай Кодексын» мүн минии зохёожо бэлдэһэн «Буряадай Совет Социалис Республикын Газарай Кодексын», «Газар тухай Буряадай ССР-эй Хуули тухай» проектнүүдые хэрэглэһэниинь элирнэ. Тодорхойлон хэлэбэл, толилогдоһон, мүн минии зохёожо бэлдэһэн проектнүүдэй диилэнхи статья, пунктнуудынь удхаараа адлирхуу байгаа гээд тэмдэглэхэ хүсэлэнтэйб. Гэбэшье эндэ зарим хубилалтанууд тушаа өөрынгөө һанамжа, дурадхалнуудые хэлэһүү.

Нэгэдэхеэр, хүдөө ажахын мэргэжэлтэн байһан хадаа, би хүндэ зөөри болгожо газар үгэхэ гээшые огтолон буруушаанаб. Хэрбээ иимэ гуримай хуулитаар тогтошоо һаа, революциин урда тээхи байдалдаа тэхэрихэмнай ааб даа. Тусхайлбал, газараа хубиин хогшол зөөри болгон худалдахадамнай, үмсын ажахы байгуулха дуратайшуул колхоз, совхозуудһаа гарахын хажуугаар эгээл үрэжэлтэй һайн газарыень эзэмдэжэ абахаар тэмсэл ябуулхал. Иигэжэ ажахынуудай мэдэлдэ мүнөө байһан газараймнай эгээл һайн гэхэ гү, али үһалагдадаг, үтэгтэй, сабшалан, тарялан байһан газар хүнүүдэй хубиин зөөри болгогдожо. Үһалагдадаггүй, хуурай добо гү, али дошо болдогтой, элһэндэ дарагдаһан газарынь хэндэшье хэрэглэгдэнгүй үлэшэхэ. Энэ газар дээрэ ямаршье ажахы ажамидаржа байха аргагүй гээшэ. Хэрбээ бүхы һайн газарыень хубиин зөөри болгон худалдабалнай, колхоз, совхозууд һандаран һалахал юм аабза. Теэд үлэһэн муу үрэжэлтэй, элһэлиг, намаг налхи, хужарлиг хүрьһэтэй гү, али үһалагдадаггүй газарыень худалдажа абаад, таряашанай ажахы байгуулха дуратайшуул олдохо гү? Хай даа, үгыл байха. Иигээд ерэхэдээ, колхоз, совхозуудай муу үрэжэлтэй газар хэндэшье хэрэггүйгөөр орхигдожо, улам доройтон муудаха болоно бшуу. Минии бэлдэһэн проектын статьянууд соо газар худалдаха, хубиин хогшол зөөри болгохо тухай огто хэлэгдээгүй.

Сэхыень хэлэбэл, минии һанамжые дэмжэхэ хүнүүд, илангаяа хүдөө ажахын хүдэлмэрилэгшэдэй дунда олон бии байха. Тиимэһээ өөрынгөө дурадхалнуудые баһал оруулха аабза гээд хүлеэнэб.

Газарай участогуудые арендээр удаан болзорто үгэхэ гээшые би дэмжэнэб. Таряашанай ажахы байгуулхыень удаан болзорто газар худалдангүй даалгажа үгэхэдэ ашагтай байха. Мүн ажахын подразделени бүхэнэй үндэһэ һуури дээрэ байгуулагдаһан арендэнэ кооперативуудта газар даалгахада, буруу болохогүй.

Газарай участогуудые дам саашадань худалдахагүйгөөр удаан болзорто даалгажа үгэхэ гээшэ таарамжатай. Ушарынь хадаа мүнөө хүнүүд бэеэ даанхай, өөрыгөө мэдээд ажаллахадаа, эрхим дүнгүүдые түйлана. Иимэ коллективүүдтэ бүтээсэ ехэтэй техникэ болон бусад машина, түхеэрэлгэнүүд ашагтайгаар хүдэлгэгдэхэһээ гадна социальна ажаһуудалай олон шухала асуудалнууд һайнаар, богони болзорто шиидхэгдэхэ байна гээшэ. Хэзээдэшье хамтын ажал үмсынхиһөө бүтээсэтэй байһан ааб даа.

Саашань, газетэдэ тунхаглагдаһан проект соо газар үгэхэ, буляажа абаха гээд бэшэгдэнхэй. Үнэн дээрээ газар бэшэ, харин газарай участок ха юм даа. Тиимэһээ газарай орондо газарай **участок** гэбэл ойлгосотой байхал.

Үнгэрһэн жэлнүүдтэ «Бурятавтодор» нэгэдэл харгы барихадаа, заһабарилхадаа, хүдөө ажахын элдүүриин нилээд ехэ хэмжээнэй газар эбдэдэг, нүхэ, жалга болгожорхёод орхидог байгаа. Заримдаа энэ эмхи һомологдоһон мүнгөөр түргэн ашаглахын тула яһала һайн харгынуудые сэхэлжэ баридаг байгаа гээд һанагшаб. Тиимэһээ саашадаа бүхы республика дотороо арадай депутадуудай нютагай Соведүүдэй, газар хэрэглэгшэдэй зүбшөөлгүйгөөр, мүн агропромышленна комплексын болон эдеэ хоолой талаар Буряадай ССР-эй Верховно Соведэй сагүргэлжын комиссиин шиидхэбэригүйгөөр хүдөө ажахын элдүүриин газар һандаажа шэнэ харгы бариха, сэхэлэн заһабарилха ябадалые эрид хорихоор **15-дахи статьяе** хубилгаха дурадхал оруулнаб.

Дурсагдагша проектын 26-дахи статья соо баһал хубилалта оруулхаар. Жэшээлбэл, шэнэ барилга хэхэ, мүн байрын гэр хангаха газарай участогуудай хэмжээ — **хүн зоной һуурижаһан хүдөө нютагуудта — 0,30 гектарһаа бага бэшэ болгоод, дачануудай поселогуудта 0,07-һоо 0,10 гектар хүрэтэр, городой тухэлтэй, хүдэлмэришэнэй болон курортнуудай поселогуудта 0,05-һаа, 0,15 гектар хүрэтэр** газар хубаарилжа үгэбэл ... рамжатай.

Дурсагдагша проектын ... дахи статья соо иигэжэ ... шэгдэнхэй байхыень ... бди: **«Хүдөө ажахын пред... ятинуудай подразделени... үндэһэ һуури дээрэ бай... дажа (туршалгын ажахы... һаа бэшэндэ), тэдэнэй б... дэлһөө гараһан коопера... вуудта ажахы эрхилэлгын ... ли тэгшэ эрхэ байдал ... шухала байһаниие хараад ... жа, урдандаа элдүүри... байһан газарыень оруула... гөөр газарай участогууд ... хэ байна. Газарай энэ Ко... сын 14-дэхи статьятай ... дуулан, эдэ участогууд... заагдаһан предприяти... газарай бүридэлһөө аб... ёһотой болоно».** Минии ... намжаар кооперативуудта ... жуулагдан үгтэһэн газар... участогууд колхоз, совхоз... һаа, хүдөө ажахын бусад ... приятинуудһаа абтажа ... хогүй. Хэрбээ абтаха б... һаань, колхоз, совхоз ... һандаржа үгы хэгдэхэ ... Ажахынуудай бүхы һайн ... жэлтэй, үһалагдадаг газ... бага хэмжээнэй коопера... дай хубаарилан абахада, ... хоз, совхозууд үнөөхи ... шэмэгүй, үрэжэлөөр ... газартайгаа үлэжэ, үгы... лахаһаа гадна кооператив... гэшүүн болоогүй колхозни... совхозуудай хүдэлмэри... ажалгүй, гар хооһон ү... болоно ха юм. Тиимэһээ ... энэ статья соо иимэ хуби... та оруулхыень дурадха... **«... колхоз, совхозууд... лон хүдөө ажахын ... предприятинуудай (турша... ажахынуудһаа бэшэндэ) ... разделенинүүдэй үндэһэ ... ри дээрэ байгуулагдаһан, ... ажахы доторхи арендэ... рилсаанай гуримаар аж... даг кооперативуудта ажах... хилэлгын адли тэгшэ эрх... дап хангахыень хараад... жа, урдань элдүүрилж... һан, мүн хүдөө ажахын ... газар үгэхэ. Газарай эдэ ... стогууд удаан болзорто ... лагдахаар үгтэжэ, колхоз, ... хозуудай, хүдөө ажахын ... сад предприятинуудай ... рай бүридэлһөө абтаха ... гүй»...**

Проект соохи бусад ... зэргын хубилалтанууд ... тогтолтогүй ха. Юуб ... энэ документ олондо ... хэлсэгдэхэдээ, нилээд ... дэхэ», «сэбэрлэгдэхэ» ... ха юм. Зүгөөр зүбшэн ... гэдэ бултадаа, илангаяа ... нютагуудта ажаһуугшад, ... гэжэлтэд, хүтэлбэри... эдэбхитэйгээр хабаадажа ... һанамжа, дурадхалнууда... ряад үнэн» газетэдэ ... эльгээбэлнай, нэн ... манда өөһэдтэмнай ... байхал даа.

Б. НИКОЛ...
республикын габ...
агроном

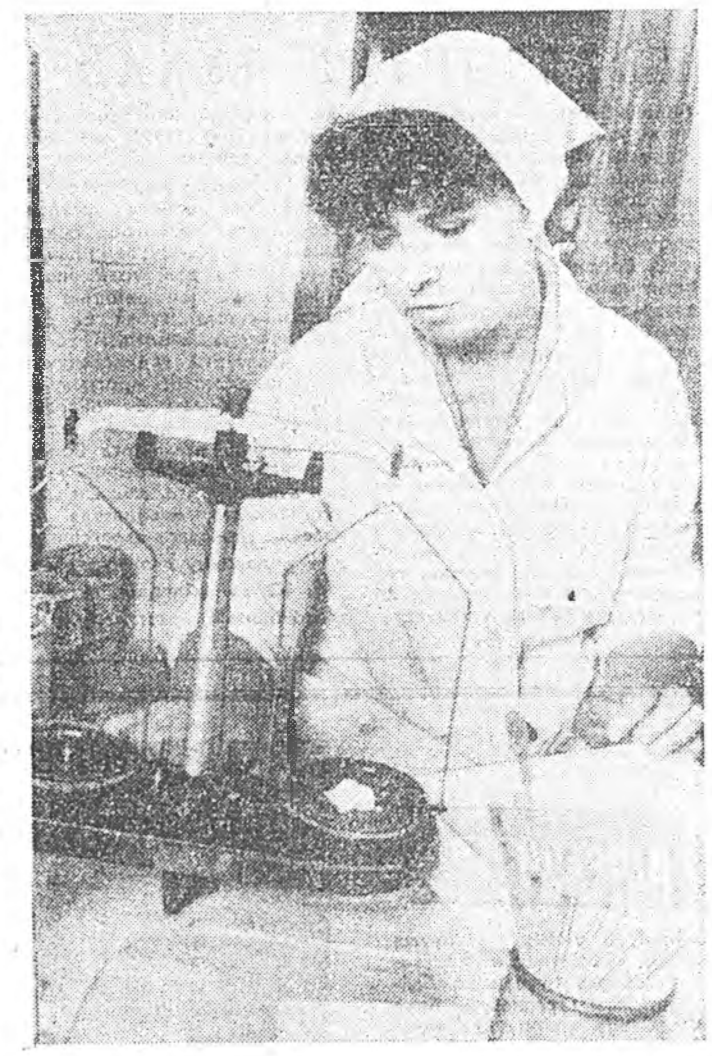

ФОТОРЕПОРТАЖ

БУЙЛУУЛАН ГАРГАНА

Кабанскын районоор хирэ-хирэ болоод ябажа байхада, томо тосхонуудай магазинуудта, районой түбэй гастроном соо, ниитын эдеэ хоолой предприятинуудта кооперативна сэнгээр худалдагдадаг колбаса, гахайн дабһалһан өөхэн, шпик гэхэ мэтэ таһалдахаяа болинхой гэжэ харахаар.

Эндэхи колбаса гаргадаг цех гурбан жэлэй саана хүдэлжэ эхилһэн юм. 12 хүн эндэ ажалладаг. Цехэй мастер Ольга Станиславовна Холявенко Зүүн Сибириин технологическа институт дүүргэһэн мэргэжэлтэ. Энэ багахан коллектив жэлдээ 200 гаран тонно элдэб янзын колбаса, сало, шпик, хатааһан мяха, карбонат гэхэ мэтэ продукт буйлуулан гаргажа, районойнгоо хүн зониие хангана. Мүнөө үдэр бүхэндэ 1,5 тонно бэлэн болгогдоһон продукци худалдаа наймаанда, столовонуудта эльгээгдэнэ.

— Бидэ һүүлэй үедэ шанагдаһан мяханай 3 янзын колбаса, 3 янзын хатаагдаһан колбаса, «липецкая», «сходинская» гэһэн колбаса гарганабди. Үшөө хоёр янзын шэнэ продукци — гахайн мяханай үлэгдэлөөр карбонат, шарамал колбаса буйлуулнабди,— гээд мастерай туһалагша Ирина Игорьевна Козина хэлээ һэн.

Дүй дуршэлтэй мэргэжэлтэд-формовщигууд Валентина Баландина, Надежда Малыгина, мяха шулагшад Николай Фомицкий, Светлана Буранова, татагдаһан мяха бэлдэгшэ Т. Быкова, колбаса буйлуулдаг Виктор Карпов гэгшэд ажалаа һайн мэдэдэг болонхой.

С. БАЛДУЕВ.

ЗУРАГУУД ДЭЭРЭ: 1. Хүдэлмэрилэгшэд Любовь Сокольникова (зүүн гарһаа), Светлана Буранова, 2. Мяха шулагша Николай Фомицкий, 3. Лаборантка Ирина Козина.

Авторай фото.

ЮҺЭН ҺАРЫН ДҮНГҮҮД

Ороной социально-экономическа хүгжэлтын дүнгүүд общество дотор кризисэй үзэгдэлнүүдэй саашадаа үргэдэжэ байһан тухай гэршэлнэ гээд 1990 оной 9 һарын туршада СССР-эй социально-экономическа хүгжэлтэ тухай СССР-эй Госкомстадай мэдээсэл соо хэлэгдэнэ. Ниитын үйлэдбэриин хэмжээнүүд унана, тэрэнэй ашаг үрэнь доошолно. Эдэ муу үзэгдэлнүүд арадай ажахые хүтэлбэрилгын һуларһанай, ажахын холбоонуудай һандарһанай, ажалай ба хэлсээнэй журамай муудаһанай эсэстэ үзэгдэдэг болоо. Инвестиционно һалбаридахи байдал улам хурса болоно. Үйлэдбэриин шухала хүсэнүүдые, гэр байра ба социально-соёлой барилгануудые ашаглалгада оруулха түсэб дүүргэгдээгүй. Нёдондо жэлэй январь-сентябрь һаранuудтай жэшэхэдэ, аграрна секторто хүдөө ажахын продукциин зарим түхэлнүүдые үйлэдбэрилгэ ба худалдан абалгын хэмжээнүүд доошолһон байна.

Ороной экономикодо мүнгэнэй-финансова тэнсүүригүй байдал шангадана, саарһан мүнгэ гаргалга ехэ болоо, арадай хэрэглэмжын эд бараанай үнэ сэнгүүд хараа байса дээшэлээ. Продукци гаргалгатай жэшэхэдэ, хүн зоной олзо оршын булюу түргэнөөр ургалта хадаа хэрэглэмжын дэлгүүр дээрэхи оршон байдалые улам бури түгшүүрилтэй болгоно. Гадаадын худалдаа наймаанай талаар үритэй байнабди.

Валова национальна продукт байгша оной январь-сентябрь һаранuудта, үнгэрһэн жэлэй энэ үеынхитэй сасуулхада, 1,5 процентээр, үйлэдбэрилэгдэһэн национальна доход —2,5 процентээр, ниитын ажалай бүтээсэ —1,5 процентээр бага болоо.

Ороной мүнгэн һангай байдалда һайжаралга үзэгдэнэгүй. Гэхэтэй хамта мүнгэн һангай байдал гуримшуулха бүхэли хэмжээнүүдые абаһанай, оборонодо гаргашануудые, үйлэдбэриин барилгануудта мүнгэ һомололгые бага болгоһоной, олзо доходой зарим янзануудые һайжаруулһанай ашаар байгша оной түрүүшын хахадта гүрэнэй бюджедэй дутагдалые бага болгохо ябадал үзэгдэжэ эхилээ. Жэшээнь, январь-июль һаранuудта 14,8 миллиард түхэриг болотор дутагдал бага болгогдоо. Тиихэдэ бүхы дээрээ 24,9 миллиард түхэриг байхаар хахад жэлдэ хараалагдаһан юм. Союзна бюджедэй дутагдал 25,9 миллиард түхэриг болоһон байна.

Январь-июль һаранuудта гүрэнэй бюджедэй олзо доход 262,4 миллиард түхэриг болобо, харин нёдондо жэлэй энэ үедэ 257,2 миллиард түхэриг байһан юм. Август-сентябрь һаранuудта бюджедэй олзо оршын хубинь ехэ болоно үргэлжэлөө.

Гүрэнэй бюджедэй гаргашанууд январь-июль һаранuудта 277,2 миллиард түхэриг гэхэ гү, али нёдондо жэлэй энэ үеынхиһөө 106,4 процент болоһон байха юм. Тиихэдээ 104,1 миллиард түхэриг арадай ажахые хүгжөөлгэдэ, 6,4 миллиард — эрдэм наукада, 90,6 миллиард — социально-соёлой хэмжээ ябуулгануудта, 41,2 миллиард —сборонодо, 14,2 миллиард— гадаадын экономическа ажал ябуулгада, 8,3 миллиард түхэриг — хуули ёһо сахиха зургаануудта, гүрэнэй засагай ба хүтэлбэрилгын зургаануудта гаргашалагдаһан байха юм.

Байгша оной 9 һарын туршада нёдондо жэлэй энэ үеынхиһөө 1,7 дахин ехэ мүнгэн эрьесэдэ гаргагдаһан байна гээшэ.

Хүн зоной мүнгэн олзо доход 461 миллиард түхэриг болоһон, 1989 оной январь-сентябрь һаранuудтай жэшэхэдэ, 14,4 процентээр (жэлэй туршада 7,1 процент байхаар хараалагдаһан) ехэ болоһон байна. Арадай ажахыдахи хүдэлмэришэд болон алба хаагшадай һарын дунда зэргын салин хүлһэн 1989 оной январь-сентябрь һаранuудта 237 түхэриг байгаа һаа, мүнөө 257 түхэриг хүрэтэр ургаа. Колхозниигуудай ажалай түлбэри 167 түхэригһөө 185 түхэриг хүрэтэр ехэ болоо. Хэрэглэмжын ниитын жасануудһаа хүн зон 145,9 миллиард түхэригэй түлбэринүүд болон хүнгэлэлтэнүүдые абаһан байна. Энэмнай нёдондо жэлэй 9 һарынхиһаа 11,3 миллиард түхэригөөр ехэ болоно гээшэ.

СССР-эй Нөөсэлгын банкын эмхи зургаануудта, октябриин 1-нэй байдалаар, хүн зон 358,8 миллиард түхэриг мүнгөө хадагалжа байна. Энэмнай жэлэй эхинэйхиһээ 21 миллиард түхэригөөр ехэ болоно. Октябриин эхиндэ хүн зон 124 миллиард шахуу түхэриг мүнгэ гартаа барижа байгаа.

Эд бараа худалдажа абахын ба хангалгануудай түлөө түлэхэ хүн зоной гаргашанууд 13,7 процентээр ехэ болоо.

Нёдондо жэлэй январь-сентябрьтай жэшэхэ болоо һаа, байгша оной январь-сентябрь һаранuудта хэрэглэмжын сэнгүүдэй ниитэ индекс 103,7 процент, тэрэ тоодо эд бараанай —103,8 процент, хангалгануудай —103 процент болоһон байха юм. Тиихэдээ гүрэнэй сэнгүүд (рознично эд бараанай эрьесын ниитэ хэмжээнэй 95 процентнь эдэ сэнгүүдээр худалдагдадаг байна) 3,6 процентээр, горкоопторгнуудай (эд бараанай эрьесын 2,4 процент) —6 процентээр, колхозой дэлгүүрэй (эд бараанай эрьесын 2,6 процент)—24 процентээр ургаһан байха юм.

Хүн зоной хангагдаагүй эрилтын ехэ бололго 19 миллиард түхэригөөр сэгнэгдэдэг байна.

Хэрэглэмжын дэлгүүр дээрэхи байдалай һулархагүй эрхэ байдалда арадай хэрэглэмжын эд бараагаар хонжсо наймаа хэхэ ябадал ехэ хэмжээнэй болонхой.

Январь-сентябрь һаранuудта 336,2 миллиард түхэригэй (рознично сэнгүүдээр) арадай хэрэглэмжын эд бараан гаргагдаһан байна. Энэмнай үнгэрһэн жэлэй энэ үеынхиһөө 20 миллиард түхэригөөр гэхэ гү, али 6 процентээр ехэ болоно. Тиигэбэшье жэлэй түсэбөөр хараалагдаһанһаа 14 процентээр бага байна бшуу.

Эдеэ хоолой продуктнуудые үйлэдбэрилгэ оройдоол 1,4 процентээр ургаба гээшэ. Эдеэ хоолой промышленностиин предприятинууд хэлсээтэ уялгануудаа 98,9 процент дүүргэжэ, 1,2 миллиард түхэригэй продукци дутуу үгэһэн байна. Хүн зондо хэрэгтэй эд бараа үйлэдбэрилгын ургалта гол түлэб гэр байрын техникэ, соёлой-ажаһуудалай ба ажахын хэрэглэмжын бусад эд бараа гаргаһанай ашаар түйлагдаба. Иимэ эд бараа үйлэдбэрилгын ургалта 13 процент болоһон байна.

Мүнөө жэлэй үйлэдбэриһөө январь-сентябрь һаранuудта 273,4 миллиард түхэригэй эд бараан гэхэ гү, али нёдондо жэлэйхиһээ 19 миллиардаар (7,5 процентээр) ехэ эд бараан худалдаа наймаанда гаргагдаа. Гадаадын оронуудһаа 7 миллиард түхэригөөр гэхэ гү, али 1,3 дахин ехэ эд бараан (эдеэ хоолой түүхэй эдгүйгөөр) ороһон юм. Гэхэтэй хамта, байгша оной хоёрдохи хахадта өөһэдымнай үйлэдбэрилһэншье, гадаадаһаа абтадагшье эд бараанай оролго һуладажа байнхай.

Худалдаа наймаанда эльгээгдэһэн эд бараанай нөөсэнүүдэй ниитэ хэмжээн хадаа рознично эд бараанай эрьесые 43,6 миллиард түхэригөөр гэхэ гү, али 14,7 процентээр ехэ болгохо арга олгоһон байха юм.

Худалдаа наймаанда ородог эдеэ хоолой продуктнуудай хэмжээн хүн зоной эрилтэнүүдэй дүрбэнэй оройдоол гурбан хубиие хангана гээшэ. Һаяын үнгэрһэн сагта зарим зүйлнүүд дүүрэн байдаг аад, һүүлэй үедэ дуталдадаг болонхой. Эдеэ хоолой бүхы зүйлнүүдые худалдаа наймаанда гаргалгада нилээд ехэ таһалдал үзэгдэдэг болонхой. Илангаяа эдеэ хоолой талаар бэрхэшээлнүүд Москвада, Ленинградта, бусад промышленна түбүүдтэ үзэгдэдэг болоо. Энэмнай ехэнхидээ ажахын холбоонуудые эбдэһэнэй, мүн хэлсээнэй ба гүйсэдхэлгын журамай һуладаһанай хохидол болоно гээшэ.

Рознично эд бараанай эрьесын ургалта үнгэрһэн үедэ ехэнхидээ эдеэ хоолой бэшэ эд бараа худалдаһанай ашаар түйлагдаа. Тэрэнь 21 процентээр ехэ болоһон байна. Тиигэбэшье хүнгэн промышленностиин эд бараа худалдалга хангалтагүй байһан зандаа. Ажаһуудалай электроприборнууд, радио-электронно приборнууд, мебель, амһарта, транспортын хэрэгсэлнүүд, барилгын материалнууд, бусад олон эд бараанууд дуталдадаг байһан зандаа.

Ороной ажалай нөөсэнүүд гэхэдэ, 164 миллион шахуу хүн болосно. Ажал ябуулгын бүхы һалбаринуудта мүнөө 137,5 миллион хүн хүдэлжэ байнхай. Экономикын гүрэнэй секторто ажалладаг хүдэлмэришэдэй тоогой 1,5 процентээр хороод байхада, эд бараа гаргаха ба хангалга хэхэ талаар кооперативуудта хүдэлэгшэдэй тоо 1,5 дахин ургаһан байха юм.

Ажахы эрхилэлгын шэнэ түхэл янзанууд хүгжэнэ. Хамтын предприятинуудай тоо олон болоно: мүнөө үедэ тэдэнэндэ 80 мянганһаа дээшэ хүн хүдэлжэ байнхай. Арендын гуримаар 2,1 мянган промышленна предприяти (1,5 миллион хүн), 180 шахуу барилгын трестнүүд, 23 мянганһаа дээшэ магазин болон ниитын эдеэ хоолой предприятинууд, ажаһуудалай хэрэглэмжэ хангалгын 200-һаа дээшэ предприяти, союзна республикануудай Минбытнүүдэй 1,5 мянган ателье, мастерской, ниитын хэрэглэмжын автомобильна транспортын 400 шахуу предприяти хүдэлнэ.

Сагзуура хүдэлдэггүй хүнүүдэй тоо 2 миллион тухай болоно гэжэ сэгнэгдэнэ. Тэдэ Ажалай уласхоорондын эмхиин методологиин ёһоор хүдэлмэригүйшүүл гэжэ тоологдожо болохо байна. Ажалай нөөсэнүүдэй иимэ ехэ байхада, үйлэдбэриин гол һалбаринуудай хүдэлжэ байгаа предприятинуудта жэлэй эхиндэ 3 миллион шахуу хүдэлмэриин һуури хүдэлмэришэнөөр хангагдаагүй байгаа бшуу.

Арадай ажахын бүхы һалбаринуудта ажалай журам муудажа байнхай. Ажалһаа хулжаһанһаа, миин байлгаһаа, ажалдаа олоороо гарахагүй ябадалһаа, захиргаанай зүбшөөлөөр ажалдаа гарахагүйлөө боложо, ажалай саг гээхэ ябадал промышленность болон барилгада, нёдондо жэлэй энэ үеынхитэй сасуулхада, 1,6 дахин ургаһан байна. Энэ жэлэй январь-сентябрь һаранuудта 1700-һаа дээшэ предприяти болон организацинууд буһалгаа хэһэн байна. Буһалгаанууд болон нацинууд хоорондын хёмороонһоо боложо, продукци гаргалгын сэхэ гээлтэнүүд 1 миллиард шахуу түхэригэй болоһон байха юм.

Орон дотор 600 шахуу мянган тэрьедэн гарагшад тоологдоно. Тэдэнэй асуудал шиидхэлгэ союзна найман республикые, мүн РСФСР-эй нютагуудай хахадһаа ехэнхиие дайраһан байна гээшэ.

Жэлэй түрүүшын хахадта гадаадын гүрэнүүдтэ саг үргэлжэ ажаһуухаяа 203,8 мянган хүн гаража ошоо. Энэмнай нёдондонойхиһоо 2,2 дахин ехэ болоно. Тэдэнэй гурбанай нэгэ хубинь 18 наһа гүйсөөгүй залуушуул болоно. Гадаадада гарагшадай ниитэ тоогой 31 процентнь хүдэлмэришэд, 31,1— алба хаагшад, 2— колхозниигууд, 4 процентнь һурагшад, дүрбэнэй нэгэ хубиһаа дээшэнхинь ажал хэдэггүй хүнүүд ба пенсионернүүд болоһон байна.

Нёдондо жэлэй энэ үеынхитэй сасуулхада, январь-август һаранuудта хүн зоной ургалтын тоо 1,5 миллионһоо 1,3 миллион хүн болотор хороһон байна.

9 һарын туршада жэлэй түсэбөөр хараалагдаһанһаа хахадһаа бага хэмжээнэй гэр байра ба юрэнхы эрдэмэй һургуулинууд, 25 процентээр бага больницанууд, 35 процентээр — поликлиникэнүүд ашаглалгада оруулагдаа. Жэлэй түсэбэй дүрбэнэй нэгэ хубиһаа бага техническэ мэргэжэлэй һургуулинууд, үхибүүдэй эмхи зургаанууд, клубууд болон соёлой байшангууд ашаглалгада тушаагдаа. Элдэб газарһаа ородог мүнгэ зөөреэр 1 миллион квартира гэхэ гү, али 67,6 миллион дүрбэлжэн метр ниитэ талмайтай гэр байра баригдаһан байна.

Ороной олохон городуудта, промышленна түбүүдтэ болон нютагуудта экологическа оршон байдал түгшүүрилтэй байһан зандаа. Гүрэнэй захилаар байгша ондо байгаали хамгаалха 319 томо барилга ашаглалгада оруулха гэжэ хараалагдаһан байгаа, бодото дээрээ январь-сентябрь һаранuудта оройдоол 21 объект тушаагдаа.

Промышленна продукциин ниитэ хэмжээн 9 һарын туршада нёдондо жэлэй энэ үеынхиһөө 0,9 процентээр бага болоо. Тиихэдэ «А» бүлэгэй продукци гаргалга 2,9 процентээр бага болоо, харин «Б» бүлэгэй продукци гаргалга 4,5 процентээр ехэ болоо.

Хүдөө ажахын предприятинуудта намарай хүдэлмэри дүүрэнтэжэ байнхай. Гэхэтэй хамта, октябриин 8-да 399 мянган гектарай овощ, 555 мянган гектарай хартаабха, 1653 мянган гектарай саахарай свекло үшөөл хуряагдаагүй байгаа.

Байгша ондо 1 гектарһаа нёдондо жэлэй ургасаһаа 4 центнер шахуугаар ехэ ороохон дунда зэргээр сохигдоно. Гэбэшье олохон союзна республиканuудта ороохо таряа худалдаха гүрэнэй захил ба худалдаанай хэлсээн дүүргэгдэнэгүй. Октябриин 8-най байдалаар, бүхыдөө 61,8 миллион тонно ороохон худалдажа абтаа гэхэ гү, али энэмнай гүрэнэй захилай 72 процент болоно.

Мал ажалай продуктнуудые бэлдэлгэ январь-сентябрь һаранuудта иимэ байгаа гэбэл: мал ба шубуун (амидын шэгнүүрээр)—15,7 миллион тонно, һүн—63,8 миллион тонно, үндэгэн —39,6 миллиард.

Агропромышленна комплексдо тракторнуудые, экскаваторнуудые болон хүдөө ажахын машинануудай бусад олон түхэлнүүдые эльгээхэ хэлсээтэ уялганууд дүүргэгдээгүй. Минеральна үтэгжүүлгэ эльгээлгэ бага болоо.

Гүрэнэй капитальна һомолгонуудай ашаар гол фондынуудые ашаглалгада оруулалга нёдондо жэлэй энэ үеынхиһөө 6 процентээр бага байжа, бүхыдөө 78,7 миллиард түхэригэй болоһон байна. Харин гүрэнэй түсэбөөр тэрэнэй ургалта 8 процентээр ехэ байхаар хараалагдаһан байна бшуу. 9 һарын туршада гүрэнэй захилаар объектнүүдые ашаглалгада оруулха программа дүүргэгдээгүй. Үнгэрһэн жэлэй энэ үеынхитэй жэшэхэдэ, дүүргэгдээгүй барилгын хэмжээн 10 процентээр болоо.

9 һарын туршада ниитын хэрэглэмжын транспортаар ашаа зөөлгэ, үнгэрһэн жэлэй энэ үеынхитэй сасуулхада, 4,7 процентээр бага, бүхыдөө 9,4 миллиард тонно болоһон байна. Ниитын хэрэглэмжын пассажирска транспортаар 41,5 миллиард хүн зөөгдөө, Энэмнай нёдондо жэлэй энэ үеынхиһөө 0,4 процентээр ехэ болоно.

Январь-сентябрь һаранuудта экспортно-импортно ябуулганuудай хэмжээн иимэ үрэ дүнгүүдээр (мүнөөнэй сэнгүүдээр) элирхэйлэгдэнэ гэбэл: экспорт —43,5 миллиард инвалютна түхэриг; импорт —52,5 миллиард, гадаадын худалдаа наймаанай эрьесэ—96 миллиард инвалютна түхэриг болоно.

СССР-эй гадаадаһаа худалдажа абадаг ниитэ хэмжээнэй 36 процентнь арадай хэрэглэмжын эд бараан болоһон байна. Предприятинуудай, гүрэнэй ба кооперативна эмхинүүдэй зариин гүрэнүүдэй предприятинууд, эмхинүүд болон фирмэнүүдтэй мүнгэнэй тоосоогүйгөөр, эд бараа андалдаха гуримаар продукци эльгээлгын хэмжээн ургаһан байна.

Октябриин 1-дэ гадаадын экономическа холбоондо 21 мянганһаа дээшэ хабаадалсагшад бүридхэлдэ абтаһан байха юм. Харин оронуудай фирмэнүүд болон эмхинүүдэй хабаадалгатайгаар хамтын 2051 предприяти байгуулагданхай юм.

(ТАСС)

«Байгал» журнал манай айлшан

БУРЯАД ХЭЛЭН ДЭЭРЭ БАРЛАГДАН ГАРАДАГ «БАЙГАЛ» ЖУРНАЛДА 1991 ОНДО ЮУН ...ЛАГДАХАБ? ЭНЭ АСУУДАЛ БУРЯАД УНШАГШАДЫЕ ҺОНИРХУУЛНА ЁҺОТОЙ. «БАЙГАЛ» ЖУРНАЛАЙ 1991 ОНОЙ ТҮСЭБ ТУХАЙ ЭНЭ ХУУДАҺАНДАМНАЙ УНШАГТЫ.

УРАН ЗОХЁОЛОЙМНАЙ ХУБИ ЗАЯАН

...гансахан, унэтэйһөө унэ-
...энэ наһандаа, энэ
...дээрэ яһалашье бии.
...ндэ ори гансахан эсэ-
...Байгал. Мүн тэрэнэй тү-
...ри гансахан нютаг бии.
...нютаг нугагүй, «мал-
...һан манайхин» гэдэг
...хэлэнэгүйб. Зүгөөр
...арадта ори гансахан,
...унэтэй юумэнүүд бии.
...суурхаһан, юртэмсын
... — Байгал далаймнай
...үнэтһөө үнэтэй.
...торгон хүшэгые хад-
...нуудай нэгэ үндэр
...һаридагнай арад зо-
...алга дуунда орон-
...дэ Сэлэнгэ, Үдэ мү-
...уулзадха дээрэ түмэн
...ара ялаһан Улаан-
...омнай бидэндэ ори
... Тиихэдэ Буряад дрэ-
...р, «Буряад үнэн» га-
...лэй һүүлдэ дэлхэй
...ори гансахан «Байгал»
... хүлгөөтэ энэ үедэ
...найнгаа ямараар эрь-
...эжэ ядашанхай.
...шэр сагта ажаһуу-
...газета, журналнуудай
... өхөөр үнэтэй бо-
... Юрын хүнэй, багахан
...даг нүхэдэй, пенсио-
... студентнэрэй газе-
... захихань, худалда-
...нь нилээд хүндэхэн,
... болобо бэшэ гү?
..., һайн һанана ёһо-
... ороноо хамгаал-
... дайнай һүүлээр,
... 1947 ондо, Буряад-
... АССР-эй правитель-
... обком Москвада
... хандажа, буряад,
...нүүд дээрэ гараха

«Байгал» гэжэ альманахые барлаха зүбшөөл абаа һэмнай. Буряад ороной олониитэ, уран зохёолшодой баяр баясхалан тиихэдэ Мүнхэ-Һаридаг мэтэ үндэр дээгүүр, Байгал далай шэнги жабхалан һүртэйгөөр бурьялан дэлбэрээ һэн. Һүүлдэнь 1955 ондо энэ альманах хадаа олониитэ-политическэ, уран зохёолой журнал болгогдоо бэлэй. Үнгэрһэн 45 жэлэй туршада «Байгалай» хуудаһанууд дээрэ үбгэн Хоцаһаа эхилээд Улзытын Дондок хүрэтэрөө, Ангабаевһаа захалаад Ябжанов хүрэтэрөө зохёолнуудаа толилуулһан байха. Богонёор хэлэхэдэ, Буряад ороной зохёолшодой хэдэн үетэн түрүүшынгээшье, һүүлшынгээшье зохёолнуудые хэблүүлһэн намтартай. Тиихэдээ «Байгал» журналнай буряад уран зохёолшодой ургаан гаралгын ёһотойл «хүүдинсэ», гуламта болоһон гэшэ аабдаа.

«Байгал» журналые захидаг, абадаг зон яһала бии байгаа гэжэ эндэ нэмэн хэлэмээр ха. Сэнхир номин тэнгэритэ Монголдошье, үглөөнэй наранай орон Японодошье, США-дашье, Унгар гэгдэһэн Венгридэшье, сэлюун дайда Польшодошье, Хитадай Үбэр-Монголдошье «Байгал» гэһэн журналые хаража болоно.

Суута уран зохёолшо Даширабдан Батожабайн «Төөригдэһэн хуби заяан» гэһэн трилоги, Жамьян Балданжабоной «Паровоз хуугайлна», «Дабаан» гэһэн романууд, Барадий Мунгоновой «Хара һалхин», «Эдирхэг наһан» гэһэн туужанууд, «Баян зүрхэн» гэжэ роман, Цэрэн Галановай повестьнууд, Доржо Эрдынеевэй «Уг гарбал» гэһэн роман, Цыден-Жап Жимбиевай «Талын хаaргынууд», «Гал могой жэл», «Урасхал», «Мэнжын харуул» гэһэн романууд, Ардан Ангархаевай «Мүнхэ ногоон хасуури», Цырен-Дулма Дондоковагай «Жаргалай мүндэлөөн», Даша-Дэмбрэл Дугаровай «Хангай» гэһэн романууд, Сергей Цырендоржиевай туужанууд, тоолохо болоо һаа, нилээд олон бүтээл «Байгал» журналай хуудаһануудта толилогдожо, үргэн олон уншагшадаа баясуулһан байха. Поэдүүдэй шүлэг, поэмэнүүд тухай хэлэхэ болоо һаа, ехэхэн саг хэрэгтэй хаш.

Үндэһэн буряад хэлэн дээрэ барлагдан гарадаг «Байгалай» габьяа тухай эндэ олон үгэ шашалтагүй эли тодо, үргэн олондо мэдээжэ гэжэ һананаб.

Тэд... Саарһанай үнэтэй болоһон, тараагшад — «Союзпечатиин» хүдэлмэрилэгшэдэй, типографиинхидай ехэ эрилтэтэй, ехэ мүнгэ танга эридэг энэ сагта «Байгал» журналые тарааха яһалашье хүшэр хүндэ саг орожо ерэбэ.

Тиигээд «Байгал» журналай редакциин хүдэлмэрилэгшэд нэгэ һайн һайхан найдалтай байнабди. Буряад арад зомнай, хүндэтэ уншагшаднай дэлхэйдэ ори гансахан «Байгал» журналаа захиха ёһотой, заатагүй захиха байха гэжэ һананабди. Зарим нүхэд хэлэдэг: «Танай журнал хоёр һарадаа нэгэ удаа гарана. Хүлеэхэнь хашартай».

Яахабши теэд? Хүндэтэ уншагшадта бидэнэр найдахадаа, үндэһэн арадайнгаа түрэл соёлой хүгжэлтын түлөө һанаагаа зободог, буряад хүмби гэһэн омогорхол-мэдэрэлые хараадаа абаха ушартай болонобди. Хүршэ Яхад орондо «Чолпон» («Үүрэй солбон») гэһэн журнал үндэһэн хэлэн дээрэнь 35 мянган хэһэгээр гарана. Мүнөө һураглахада, тэрэ журналай захил яһала урагшатайгаар ябана. Тиихэдээ буряад уншагшаднай яхад нүхэдһөө яашье дутахагүй, түрэл «Байгалаа» захиха гэжэ найдахал ёһоороо найданабди.

Дэлгүүрэй экономикын суурьата һэдэлгэнүүдтэ томо томо, зузаан зузаан журналнуудай редакцинууд һанаагаа огто зобоногүй. Юуб гэхэдэ, «Новый мир», «Иностранная литература» гэһэн журналнууд олон мянган, сая уншагшадтай һэн хойноо энэ ехэ хубилалтые юумэндэ тоолоногүй. Үнэтэйшье болоо һаа, тарахал ёһоороо тараха. Ород хэлэн дээрэ уншадаг зомнай, хэнэйшье мэдэһээр, олон.

Манай «Байгал» журнал оройдоол 3500 хэһэгээр гарана. Энэмнай тон үсөөн гэшэ ааб даа. Эгээл олон уншагшаднай Захаэминай, Хэжэнгын, Яруунын районуудта ажаһууна: Тиихэдэ 16115 буряад хүн зонтой Түнхэнэй, 15070 буряадуудтай Зэдын, 13174 буряадуудтай Сэлэнгын, 11950 буряад хүн зонтой Хурамхаанай, 10836 буряадуудтай Ивалгын районуудта «Байгал» журналые ушөөл үсөөнөөр захидаг байһандань гомдолтой.

«Буряад» гэһэн нэрээ һанажа, түрэл соёлойнгоо хүгжэлтын түлөө сэдьхэлээ зобожо, идхалга, баалалтагүйгөөр энэ үндэһэн журналаа захиха бэзэ гэжэ бидэнэй найдаашамнай хүн бүхэндэ ойлгосотой бэшэ гү?

«Байгал» журналда тон шэнэ, зохёолшодой гүүрһанай бэхын хүсэд хатаагүй бүтээлнүүд барлагдан гарадаг гэжэ дээрэ дурдаа һэмди.

Сэдьхэлэй тэжээл тухай эндэ олые шашаха дурагүйбди. Зүгөөр хүн гэшэ гансал зөөри зөөшэ, мүнгэ тангаар баяжадаггүй юм. Сэдьхэлэй баялиг гэшэ баһал сэгнэшэгүй үнэтэй зүйл байха. Гансал мүнгэ танган, зөөри зөөшэ тухай бододог хүнэй сэдьхэл хооһон, холын бодолгүй, хуурай хубхай байдаг гэжэ уншагша бүхэндэ мэдээжэ. Тиимэһээ уран зохёол гэшэын ехэ үүргэ, аша үрэ, габьяа тухай эндэ хэлэһэнэй үлүү. «Эрдэм бэлиг —эрхим баян» гэһэн буряад арадай сэсэн мэргэн үгэ эндэ һанаанда ороод орхино.

Гарахаяа дүтэлһэн 1991 ондо ямар зохёолнууд манай «Байгал» журналда толилогдохо байнаб?

Мэдээжэ уран зохёолшо Доржо Эрдынеев «Үйлын үри» гэһэн шэнэ романаа манда дурадханхай. Мүнөө үеын зурилдээтэ байдал, хүнэй наһан соо болодог элдэб үйлэ ушарнууд энэ роман соо үргэнөөр харуулагданхай. Тиихэдэ Балдан Ябжановай «Зол Шор хоёрни» гэһэн һонирхолтой тууижа журналда гараха. Мүн Владимир Гармаевай «Арбадахи рабжуун» гэһэн романиие толилхоор хараалнабди. 16-дахи зуун жэлдэ Үбэр-Монголдо ажаһууһан буряадуудай байдал тэрэ зохёол соо харуулагдана.

«Буряад зохёолой алтан абдарһаа» гэһэн гаршаг доро Октябриин хубисхалай урда тээхи буряад зохёолнуудые толилхо байнабди. Жэшээлхэдэ, урдань буряад зоной дунда үргэнөөр уншагдадаг байһан «Ульгэр далайн», «Шэдитэ хүүрэй туужын», «Саран хүхын туужын», «Молон тойной туужын» болон бусад зохёолнуудай гайхамшагта мүрнүүдтэй уншагшад танилсаха байна. Мүн хори буряадуудай уг гарбал тухай һонирхолтой материалнууд журналаймнай хуудаһа эзэлхэ байна бшуу. Тиихэдэ Бурхан багшын тарнинууд, элдэб янзын жодбонууд, магтаалнууд, хурангы уншалгануудтай манай уншагшадые танилсуулха хүсэлэнтэйбди. Буддын шажанай түүхэ, шарын, ламын шажанай таралга, Буряад орондо урдань байһан дасангууд тухай материалнуудые толилхобди. Мүн «Монгол зурхай» гэһэн һонирхолтой материал «Байгалаймнай» нэгэдэхи номерто гараха.

«Шэнэ зохёолнууд», «Танилсагты: шэнэ нэрэ», «Аха дүүнэрэй аялга», «Буряад ороной суута хүнүүд», «Шэнэ оршуулганууд», «Байгал» —ухибүүдтэ», «Манай литэ», «Хизаар ороноо шэнжэлэгшын булан», «Шог ёгто долгин», «Очерк, публицистикэ» болон бусад гаршагууд доромнай һонирхолтой зохёолнууд, материалнууд толилогдохо байха. Жэшээлхэдэ, «Хизаар ороноо шэнжэлэгшын булан» гэһэн гаршаг доро буряадуудай урданай ёһо заншалнууд тухай статьянууд саг үргэлжэ үгтэхэ. Мүн «Буряад ороной суута хүнүүд» гэһэн гаршагнай һонирхогдохо гэжэ һананабди. Юуб гэхэдэ, 1936—38 онуудта хардалгада ороһон, түрмэ лагерьта наһа бараһан суута хүнүүд, мүн Буряад ороной соёлой хүгжэлтэдэ габьяатай байһан аха үетэн тухай материалнуудые үгэхөөр хараалнабди.

Богонёор хэлэхэдэ, буряад уран зохёолые олоной дунда дэлгэрүүлхэ, үргэн олон уншагшадтай танилсуулха үүргэеэ «Байгал» журнал дүүргэхэл ёһоороо дүүргэхэ.

Орёо хүшэр сагта ажаһуунабди. Зүгөөр энэ хүлгөөтэ сагта манай уншагшад тархи толгойгоо эрьенгүй, үндэһэн соёлоо хүгжөөхэ хэрэгтэ өөһэдынгөө хубитые оруулжа, «Байгал» журналыемнай захиха бэзэ гэжэ найданабди.

Буряад уран зохёолоймнай хуби заяан «шэгнүүр» дээрэ табятай байна гэжэ, хүндэтэ нүхэд, бү мартыт!

Георгий ДАШАБЫЛОВ,
«Байгал» журналай редакциин хүдэлмэрилэгшэ.

Шэнэ зохёолнуудһаа

Дамба ЖАЛСАРАЕВ,
Буряадай арадай поэт

СЭДЬХЭЛ СООМНАЙ...

Байдалдамнай
Элдэб юумэн, элдэб юумэн болонол ха,—
Сэдьхэл соомнайл
Элдин дорюун, элдин дорюун байгуужан.
Харгыдамнай
Хагсуу хүйтэн, хагсуу хүйтэн ушарнал ха,—
Сэдьхэл соомнайл
Наран хэзээш, наран хэзээш байгуужан.
Шарайдамнай
Шорой тооһон, шорой тооһон тогтонол ха,—
Сэдьхэл соомнайл
Сэбэр нангин, сэбэр нангин байгуужан.
Наһан гэшэ
Намар тээшээ, намар тээшээ ябанал ха,—
Сэдьхэл соомнайл
Хабар зандаа, хабар зандаа байгуужан.

ИНАГ ДУРАН—МҮНХЭ ГЭРЭЛ

Дуулим дайдадаа дорюун залуу байгдаал һэн даа,
Дуулан дурлан сэдьхэл дүүрэн ябагдаал һэн даа...
Дардам сэхэ бэшэл хуби заяан,
Дайралдаад лэ байдаг элдэб дабаан.
Эрьенсэг дэлхэйдэ хаанал түбхиноошни даа,
Эдлэн байха жаргалаа шим олонхой гүш даа!
Сэбдэг хүйтэн намар ерээш хадаа
Сээжэл соомни сэсэглэһэн зандааш.
Наран, үүлэн, баяр, уйдхар һэлгэсэлдэнхэй.
Найдалаа хэзээш урдаа бариад зоригдонхой.
Хаанаш байбал, шинкингээл дурсэһөө
Хахасаангүй байхаб сэдьхэл зүрхөө.
Байдал гээшэ баймга нүүртал бэшэ гээл даа,
Байгалай долгёор салгидан шуурян байнал даа.
Һайсал юумэ үзэн мэдэгдэбэл:
Һайхан инаг дуран — мүнхэ гэрэл!

Аха дүүнэрэй аялга

1989 оной декабрь һара соо Хитадай Арадай Республикын Үбэр-Монголой бүлэг зон манай Буряад орондо айлшалһан юм. Тэдэнэй дунда Үбэр-Монголой мэдээжэ уран зохёолшо М. Асар гэгшэ ябалсаа һэн. Манай нютагта байха үедөө нэгэ шүлэг бэшэһэн юм. Тэрэниинь уншагшадай анхаралда табинабди.

М. АСАР

БАЙГАЛ

Байгал, Байгал —
Байгаа гал,
Баймга гал,
Баһаш мүнхэ гал,
Дээдэ тэнгэриин
Нэгэл онсонь,
Дэлхэйдэ дэлгэрһэн
Ехэ хэшэг —
Байгал, Байгал —
Байгаа гал,
Баймга гал,
Баһаш мүнхэ гал.
Саарһан дээрэ бэшэгдэһэн
Сарюун хүхэ судар,
Саһан дээрэ дүлэтэһэн
Номин түймэр — Байгал.

Буряад аймагтанай нүүдэл
гал,
Баргануудай баатарай
буудал гал,
Бальжан хатанай
һуудал гал,
Бидэ бултанай
гуламта гал,
Саһан далайда
Уһан гал минии
Утаагүйгөөр ууяна,
Унтаршагүйгөөр хүүенэ,
Байгал, Байгал —
Байгаа гал,
Баймга гал,
Баһаш мүнхэ гал.

Г. ДАШАБЫЛОВ
буряадшалба.

«Байгал» журналай 1991 оной түрүүшын номернууд мүнөө бэлдэгдэжэ байнхай. «Байгалай» редакциин машинисткэнүүд Дулмажаб Дамбаева, Сэсэгма Тумурова гэгшэд шэнэ жэлдэ журналда барлагдаха материалнуудые сохижо сүлөөгүйнүүд.

ЗУРАГ ДЭЭРЭ: журналай харюусалгата секретарь, уран зохёолшо Ц. Галанов, Д. Дамбаева, С. Тумурова гэгшэд ажалдаа.

С. БАЛДУЕВАЙ фото.

...й ЧОЙБОНОВ

...ЖОРОО ...ҮРНҮҮД

...нюдэн шулуунишье
байха,
...нюдэн харсагашье
байха,
...нюдэн ошоншье
байха,
...нюдэн замбуулиншье
байха!

* * *

... хүтэй нүхэсэнхаар,
... хүнике үдэшоо һаа,
... хүртэжэ ябахаш,
... нютагаа магтуулхаш.

* * *

... гэхэдэ, табинагүйш,
... гэхэдэ,
дууланагүйш,
..., маарахын аргагүй
... ушар хүдхааш даа...

* * *

... дүүрэн ябанхаар,
... голдоо үлэһүүлби,
... дүүрэн тэнэнхаар,
... юумэеэ хэһүүлби.

«Байгал»—ухибүүдтэ

Доржо СУЛЬТИМОВ

ХҮҮГЭДТЭ ЗОРЮУЛАГДАҺАН ҮГҮҮЛЭЛНҮҮДҺЭЭ

...Э АЙГААГҮЙБДИ

...нээ Баатарай гэртээ
..., зайн гал унтаршаба
... гэртээ орожо ерэ-
... дэбхэрээд, иигэжэ
... хэлэбэ:
... унтархада, би
...шье айгаагүйб. Юун-
..., абгаймни хажууда-
... Абгаймни баһа
... юундэб гэхэдэ, би
... байгааб. Миисгэй-
... айгаагүй, юундэб
... бидэ хоёр ха-
... байгаабди.

...ЛГҮЙ ГУЛАБХАА

..., өө эжы! Энэ гулаб-
... хүйтэнэй болоһоор,
... томо шэнгээр үзэгдэ-

нэл. Намдал адли томо болошоо гэшэ гү даа?

— Ургажашье болоо. Хүйтэн болоходо, үбэлэйнгөө дэгэл үмдөө ха юм.

— Үбэлэйнгөө дэгэл үмдэһэн аад, саһан дээгүүр юундэ хүл нюсэгөөр ябанаб?

БАЯРАЙ БАЯР

Баяр хүбүүнэй тоомоо таһархада, эхэ эсэгэ хоёрынь тэрэниие ходо углууда байлгажа хэһээдэг заншалтай һэн.

Нэгэтэ Баяр мэлшэн нагасындаа зуһахаяа ошобо ха. Айлшан Баяр ерэ ерэһээр, һээы гэртэнь гүйжэ ороод:

— Харыт, харыт! Юун гоё юм! Нагасымнай гэр углуутүйл! — гэжэ ехэтэ баяслаа һэн.

ХҮНГЭН БОЛОХО БАЙГАА

Холохон оршодог магазинда эсэгэ басаган хоёр ошоод, бусажа ябаба. Басаганиинь хажуудань эрбээхэй эрьюулэн наадажа ябатараа:

— Аба, өө аба, намайе гар дээрээ абыш даа. Эсэшоолби даа бишни,— гэбэ ха.

— Басагамни, өөрынгөө хүлөөр ябыш даа. Энэ сүүмхээр дүүрэн юумэ абанхай ябана гүбди. Абадашни яһала хүндэ болохо,— гэжэ басагаяа абань аргадаба ха.

— Эсэшооб, эсэшооб. Гэр дээрээ үргыш даа,— гэжэ басаганиинь һалаба һандабагүй, Яажашье ядахадаа, абань басагаяа гар дээрээ абаба. Тиигээд басаганиинь иигэжэ һанаагаа зобобо:

— Абамни, шамда хүндэ байна гү? Энэ сүүмхээ намдаа барюула.

— Юундэ? — гэжэ абань гайхаба.

— Шамда хүнгэн боложо үгэхэ хаям.

Новеллэ

ХОЙТО НАҺАНАЙ... БЭШЭГ

МИНИИ үхибүүн ябахада, энэ эхэнэр бээ хүсэһэн басаган ябагша һэн. Һүүлдэнь хадамда гараа бэлэй. Дайнай үедэ би эжыгээ дахажа, үбһэндэ гаралсаа бэлэйб. Аймагай түлөөлэгшэ нэгэ ноёной үбһэшэдтэ ерэжэ, суглаа хээд:

— Хамаг хүсэеэ моносогойруулаад, хэб харанхыһаа хэб харанхы болотор ажалладаг байхат! Мүнөө фронт дээрэ үбгэдэйтнай, аха дүүнэрэйтнай улаан шуһан адхаржа байна! Һайнаар ажаллагты!—гэжэ зандараад ошоһые мартадаггүйб.

— Буряадаараа мүртэй дуугаржа шадахашьегүй аад, яаһан үрүүд һайтай юм?—гэжэ ябаһан хойноһь минии эжы дураа гутангаар хэлэбэ.

— Убайгүй, оосогүй хүн гэшэ ааб даа. Шуһа-уһа дурдажа байжа..,—гэжэ сухалтай Маруся хэлэбэ.—Өөрөө фронт ошоогүй, һүрхэй хүн боложо, һамгадта ноёрхожо ябаха, хүл гараа хухармаар...

— Наанал даа! Үлзыгүйгөөр дуугарагшабши! Аха аргаараа хоолойгоо тэжээжэ ябаа гүбэ, —гэжэ Гамбалай Янжима үгыень таһа дүүрэй һэн...

Гамбалай Янжима Нимын Хусаахай хоёрой һаяхан лэ айл болоод байтар, дайн эхилшоо һэн. Дайнай эхилээд, хэдыхэн үдэр болоод байхада, Хусаахай сэрэгтэ мордоо бэлэй.

«Дайнда үглөөдэр орохоёо байнабди. Һанаагаа бү зобо. Дархита буурал баабайдаа зальбараад ябахадаа яахашьегүйб»,—гэжэ гансахан бэшэг 1941 оной август соо бэшэжэрхёод, һураггүй үгы болошонхой байгаа. Тэрэ гэһээр хоёр жэл болоо.

Анхандаа аргагүй хүхюун, дуутай шуутай басаган ябаһан аад, Янжима мүнөө анираа хаташанхай. Хаа-яахан лэ дуугарха. Морин косилкаар гү, али гараараа үбһэ сабшахадаа, нэгэшье зогсожо амархагүй...

ҺАЯХАН би нютагаараа ябахадаа, Янжиматай уулзааб. Тэрэ намайе гэртээ уриба. Анхандаа елэн харахан үһэниинь мүнөө буурал болошонхой. Һаншаартань, сабиргайдань, шэлэ хүзүүн дээгүүрхи үһэниинь сахаригтан буржад гэһэн зандаа. Би тэрэниинь ехэл зохидшоодог бэлэйб. Сог хара байһан нюдэниинь хяазатайшаг болонхой. Намайе харахадаа, ехэл һонирхожо, эхыем, ямар тоомгүй үхибүүн ябаһыем һанан дурдаба.

Тиигээд:

— Яаранагүйгши?—гэжэ асууба.

— Үгы.

— Тиигээ һаа, һуужа һуулши,—гээд, хуушанай ханза уудалба. Аяар оёорһоонь үни заяанай (дайнай урдахи бэшэ аал даа?) «Үзэглэлэй» хабтаһан гадар гаргажа, досооһоонь нэгэ фото-зураг, нэгэ бэшэг гаргаба.

— Энэ минии үбгэн Хусаахай гээшэл даа. Мэдэхэ гүш даа? — гээд фото һарбайба.

— Мэдэнгүй яахабиб. Зунай нэгэ найрта барилдаад, бултыень хаяа һэмнай,—гэбэб.

— Тэрэ ушарые мэдэхэбши?! — гээд, Янжима сайгаа дахин шанаха гэжэ электро-гүсынгөө ооһорые ханынгаа розеткэ руу хедхаба. —Тиихэдээ Хусаахайомни һайн мэдэхэ хүн ха юмши даа. Харыш даа...

Шарлашаһан фото-зураг дээрэ миһэд гэһэн шарайтай залуухан Хусаахай урдаһаам сэхэ харана. Дайнай урда тээхи сэрэгэй хубсаһатай.

— Энэ зурагые фронтһоо эльгээгээ һэн гү?—гэжэ һурабаб.

— Үгы даа. Хоер жэлэй албанда ябахадаа, энэ зурагаа сохюулһан юумэ гээбы. Арадань бэшээтэй байха даа. Хуушан латаар. Уншажа шадаха гүш даа?

— Шадаха ааб даа...

«Аяа хайрата минии Янжимада хэтэ мүнхын дурасхал болгон бэлэглэмүй. 1938 оной майн 2»—гэжэ бэхээр бэшэһэниинь баһал шарлажа, бүрүүлшэг болонхой.

— Сэрэгэйнгээ хоёр жэлэй һургуулиие хэзээ дүүргэһэн байгаа хаб?—гэжэ һонирхобоб.

— Гушан юһэн оной эртэ хабар ерээ һэн даа, хөөрхы. Ерэмсээрнь, колхоз уһанай модондо ябуулжархёогша бэлэй. Гурбан үдэр амаруулаа һэн гү, үгы гү? Пархайн Сэдэн гэжэ аргагүй хатуу түрүүлэгшэ байһан юм даа,—гэжэ Янжима хөөрэбэ. Тиигээд аниргүй һууд гэбэ. Тиигэжэ һуутараа:

— Зай, үшөө энээниие үзээжэрхи,— гээд, баһал шарлашаһан бэшэг барюулба.

— Уншахам гү?

— Унша, унша. Юунэй нюуса байгаа юм?..

«Аяа хайрата Янжима шамдаа аяар холын фронтһоо дайшалхы халуун мэндээ хүргэн доро дохимүй,—гэжэ баһал хуушан латаар, үзэгүүдээ нэгэ жэгдээр гарган, баруун тээшэнь хэбтүүлэн һагад бэшэһэн байба.—Минии бэе элүүр энхэ, һайн. Үнгэрэгшэ һүни Дархитынгаа бооридо шамтаяа уулзаад, үгэ андалдажа үрдингүй һэришэһэндээ, ехэл урмаа хухарааб. Теэд яахаб даа, зүүдэн бусадаггүй гэжэ зүб байна.

Аяа хайрата минии Янжима! Хоюулан айл боложо, айлайхи шэнгеэр ажал сахижа, мүртэй һуужашье үрдеэгүйбди даа. Тиигэжэ һанахадаа, харата муухайгаар халдажа ерэһэн фашис дайсадые үнэн зүрхэнһөө үзэн яданаб.

Янжимамни! Бишни отделениин командир болонхойб. Энэ бэшэгээ дүүргэжэ, Дюшен гэжэ казах нүхэртөө адрестайгаар барюулжархёод, хатуу нэгэ даабари дүүргэхэеэ ябахам. Энэ бэшэгэй шинии гарта ороходо, миниишни яһан газар доро үмхиржэ эхилһэн байжа магадгүй.

Хатуу үгэнүүдые бэшэһэндэм, нүхэрни, хүлисэжэ хайрлаарай. Дайн боложо байна. Бидэ бултэ сэдьхэлээрээ хатуу байха ёһотойбди. Олон бэшэгшье шамдаа бэшэжэ үрдеэгүйб. Намдаа бү гомдоорой.

Уулзаха золтой байбал, уулзатараа баяртай. Шамайгаа шангаар тэбэригшэ, шинии Хусаахай.

1943 оной ноябриин 6.»

Имэ бэшэг уншаад, досоогоо бүглэрэнги һуутарни, Янжима дуугарба:

— Хаанаһаа ерээ гэхэбши энэ бэшэг?

— Мэдэнэгүйб.

— Нёдондо Украинын Сумской областиин Хуһата гэжэ дэрэвэнэй һургуулиин үхибүүдһээ бэшэг ерээ. Хээрэ нэгэ хүүр олоо юм ха. Яһан доронь үмхирһэн булгайр хабтаһэн сүүмхэ хэбтээ ха. Үнөөхи Дюшен гээшын яһан байгаа юм аа гү. Дюшен Джумагуловай гэртэхиндэ бэшээбди, танай адрестай бэшэг олоод, танда бэшэбэбди, маниие хүлисөөрэйгты гэжэ, баарһад даа, тэдэ үхибүүд бэшээ һэн. Ута наһа эдлэжэ ябаг даа, хөөрхынэр, Үбгэмни хойто наһанһаа намдаа бэшэг ябуулаа гэжэ һанахадаа, бишни, нүхэр, хиирэн алдаа хүм. Бү энеэгээрэй, —гээд, Янжима бууралтаһан, үһэеэ эльбэбэ.

Минии үхибүүн ябахада, Янжима ямар зохидхон басаган байгаа гээшэб! Хусаахайда хадамда гарахадань, нютагай зон ехэл зүбшөөжэ, тэдэ хоёрой зол жаргалда этигэн хөөрэлдэгшэ бэлэй.

Хусаахай дайнай газарта яһаа хаяа. Теэд хаана яһаа хаяһаниинышье мүнөө хүрэтэр мэдэгдээгүй.

Янжимашье нүхэрэйнгөө алуулхые нюдөөрөө хараа бэшэ һэн хойноо, бүхы наһаараа тэрэнээ һанаандаа хүлеэжэ, дахин хадамдашье гараагүй. «Нүхэрэйнгөө хойто наһандаа бэшэһэн бэшэг абааб»,—гэжэ һууһан буурал болошоһон Янжамые харахадаа, досоом багташагүй болсо...

Ц. ДОНДОГОЙ.

Онтохон

ШУБУУН ДЭГЭЛТЭ

...нгол угсаатанай дунда үргэнөөр дэлгэрһэн «Шэдитэ ... гэжэ ульгэрнүүдэй ном хуушан монгол үзэг бэшэгһээ ...дай эрдэмэй түбэй эрдэмтэ хүдэлмэрилэгшэ Г. ОЧИ... уран зохёолшо М. БАТОИН хоёр мүнөөнэй буряад хэ... оруулжа, «Байгал» журналда дурадханхай. Дэлхэй ... суурхаһан эдэ ульгэрнүүдые уншагшадай һонирхохо ...да найдажа, нэгэ бүлэгыень эндэ дурадханабди.

... Ябадалта хаан һөөр-
...хижа, мүнөөхил амари
...йгоо доро Шэдитэ
... хэлэдэг үгөөрөө айлга-
...даа хээд, харгыда га-
... Шэдитэ Хүүр анханайн-
...лгые дахин хэлэжэ,
... эхилбэ:
... сагта Жаргалантай
... нютагай нэгэ айлайда
...хин байһан гэхэ. Тэдэ-
... бүри зэлжэлжэ, үнеэ-
...даг һэн ха. Ехэ эгэ-
...лжээндээ гарахадаа,
... дээрэ унташоод, нэ-
... алдажархиба. Тэрэ-
...ржэ ябаһаар, хэдын
... соо улаан үнгэтэй үү-
...йые харгаад, тэрэниие
...роходонь, саанань үшөө

нэгэ алтан үүдэн байба. Алтан үүдээр саашаа ороходонь, дун үүдэн харагдаба. Энэ үүдэ нээхэдэнь, мэшэ жэргалантай оршон байдалда сэюун, алтаар шэмэглэгдэһэн үзэсхэлэнтэ һайхан байшан үгтаба. Тэрэ үхин байшан соо орожо, эрдэнеэр бүтээгдэһэн тоорсог дээрэ томо сагаан шубуунай байхада, урдань ерээд: «Нэгэ үхэрөө алдажархёод, бэдэржэ ябанаб, энээгүүртнай харагдаагүй гү?»— гэжэ асууба. Тиихэдэнь тэрэ шубуун: «Минии һамган болохо һаашни, үхэрэйшни хаана байһые заажа үгэхэб. Үгы болшни, хэлэхэгүйб»,— гэжэ харюусаба. «Би юртэмсын иимэ ёһоор ябахагүйб. Тиигээд ши шубуун түрэлтэн байнаш. Үхэрөө олоогүйдөө шамтай дуугаралсахашьегүйб»,— гээд, ехэ үхин гэртээ бусаба.

Үглөөдэрынь дунда үхин үхэрөө бэдэржэ гараба. Эгэшынгээ ушарагша үйлөөр, мүнөөхи шубуунтай уулзажа, хэлэһэн үгэдэнь оронгүй гэртээ хариба. Хойто үдэрынь бага үхин үхэрөө бэдэржэ гарахадаа, эгэшэнэрэйнгээ ушаралта үйлөөр тэрэ томо сагаан шубуунтай уулзаба. Шубуунай хэлэһэн үгэдэ бага басаган иигэжэ харюусаба: «Юрэ эрэ хүнэй үгэ зүбтэй байдаг, шубуун түрэлтэ шиники үгүүлһээр болог лэ даа». Тиигэжэ тэрэ айлай бага үхин шубуун түрэлтын һамганиинь болобо.

Тэрэ нютагай дасанда ехэ хурал эхилжэ, арбан гурбан хоногой туршада үргэлжэлбэ. Шубуун түрэлтын һамганай тэндэ ошоходонь, дасанда ехэ олон мүргэлшэд сугларанхай, нютагай эгээл һайхан эхэнэрые элирүүлхэ ехэ эмхидхэл ябуулагдажа байба. Бага үхин энэ ехэ шалгалта дээрэ түрүүлжэ гараба. Эрэшүүлэй дундаһаа эрхимые һунгалганай эхилхэдэ, сугларһан зоной дундуур хүхэ зүһэтэй мори унаһан хурса һайхан шарайтай залуу эрэ ябуултажа, бултанай анхарал татаба. Энэ хүн шалгарба гэжэ бултанай хэлсэһээр байтар, тэрэнь олоной дундаһаа гаража ябашаһан байба.

Хуралһаа бага үхинэй бусажа ерэхэдэ, шубуун асууба:

— Дасан дээрэхи тэрэ хуралганда эрэгтэйшүүлэй дундаһаа хэн шалгарааб?

— Хүхэ зүһэтэй моритой танигдаагүй нэгэ эрэ хүн эрэгтэйшүүлэй дундаһаа шалгараа. Эмэгтэйшүүлэй дундаһаа би түрүүлбэб.

Тэрээнһээ хойшо арбан нэгэн хоногой үнгэрөөд байхада, арбан хоёрдохи үдэрынь дасанда баһал тиимэ хуралдаан боложо, бага үхин тэндэ дахин хабаадалсаһанай удаа бусаха замдаа хүршэ айлайдаа оробо. Тэрэ гэрэй эзэн эхэнэр:

— Энэ үдэрэй хуралдаанда хэд шалгарбаб?— гэжэ асууба.

— Хүхэ мори унаһан үзэсхэлэнтэ нэгэ хүн эрэ зоной дундаһаа илгараа. Эхэнэрнүүдэй дундаһаа би янзатайб. Ай, халаг даа, тэрэ эрэтэй хуби заяагаа холбохо арга намда байхагүй. Минии эрэмни шубуун түрэлтэн,— гэжэ бага үхин уйлаба.

Тиихэдэнь гэрэй эзэн эхэнэр тэрэниие ехэ хайрлажа:

— Эмэгтэйшүүлэй дундаһаа би шалгарааб гэдэг шинии зүб. Теэд тэрэ хүхэ зүһэтэй моритой хүн шинии нүхэршни мүн байха. Арбан гурбадахи үдэрэй хуралдаанда ши ошоһон янза үзүүлээд гэрэйнгээ газаа хэргодоорой. Тиихэдэшни тэрэ нүхэршни шубуун дэгэлээ тайлаад, хүхэ морёо гаргажа унаад, хуралдаанда ошохо. Ши тэрэ шубуун дэгэлыень галда түлижэрхи. Одоо тиигэжэ арюун гуаа бэеэ бэелһэн нүхэртэеэ жаргажа һууххаш,— гэжэ һургаба.

Бага үхин гэртээ ерэжэ, хүршэ эхэнэрэйнгээ хэлээшээр хуралда ошоһон боложо, бэеэ нюугаад, үбгэнэйнгөө шубуун дэгэлые галдаба.

Наранай орохо хирээр нүхэрынь бусажа:

— Хуралдаанһаа шимни яаралтай бусабаш? Юун болооб?— гэжэ асууба.

— Тиигээб, яарааб,— гэбэ һамганиинь.

Үбгэниинь шубуун дэгэлээ хараашалаад:

— Минии шубуун дэгэл хаанаб?— гэжэ асууба.

— Галда түлеэб,— гэбэ һамганиинь.

— Ай, хөөрхы, ши ехэ муу юумэ хэбэш даа. Тэрэшни минии һүнэһэн гэшэл даа. Ши гэрэйнгээ дэргэдэ шидам барижа, үдэр һүнигүй газар сохижо, шэмээ шууяа татажа байха болобош. Тиигэхэдэш намайешни шудхэрнүүд ерэжэ абаад ябашаха. Би долоон хоног соо тэрэ шудхэрнүүдээр тэмсэжэ гараха болобоб,— гэжэ үгэниинь гашуудалда эзэлэгдэнги һууба.

Бага үхин зубхияа дэрһээр тэртэдээд, шидам барижа зургаан хоног соо гэрээ тойрожо, шэмээ шууяа гаргажа ябаба. Долоодохи һүни бэень һуларжа, нэгэ үе дууряад орхибо. Тиихэтэйнь адли шудхэрнүүд ерэжэ, Шубуун Дэгэлтые абаад ябашаба. Бага үхин һэрихэдээ, маша ехэ гашуудалда абтажа, голые зубшан, үндэр ууланууды дабан үбгэеэ бэдэрбэ. Уйлан хайлан «шубуун дэгэлтэ, шубуун дэгэлтэ» гэжэ оог хуугай табин, гунигтайгаар ооголжо, хэдэн хоногто ябаба.

Хэзээ үни болоһон хойно үндэр агуулын оройһоо Шубуун Дэгэлтын абяан соностобо. Бага үхинэй агуулын оройдо гарахада, Шубуун Дэгэлтэ тэндэ үзэгдэбэгүй. Тэрэнэй саашаа ябажа, нэгэ хүтэлэй саана ошоходонь, Шубуун Дэгэлтэнь слон годон гуталнуудые үргэлжэнхэй, һуулгаар уһа зөөжэ байба.

Һамгаяа харахадаа, тэрэ ехэ баярлаба: «Шамтаяа золгохо хубитай байбаб. Бишни шудхэрнүүдэй үһашаниинь болоод, эдэ олон гуталай улын сооротор заруулха зэргэтэйб. Шимни намайгаа бусаажа абаха гэбэл, гэртээ харяад, шубуун дэгэл оё. Тиигэһэнэй удаа намайе дуудабалшни, би эндэһээ алдууржа болохоб». Шубуун Дэгэлтын үгэеэ арай дүүргэмсэр, шудхэр бии боложо, хүй һалхи хүдэлгөөд, абажа ябашаба.

Бага үхин тэндэһээ гэртээ яаралтай бусажа, шубуун дэгэл шэнээр урлан бүтээбэ. Тиигэһэнэй һүүлээр үбгэнэйнгөө һүнэһые даллажа дуудахадань, уданшьегүй тэрэнь гэрэйнгээ тооно дээрэ буужа ерэбэ,— гэжэ Шэдитэ Хүүрэй хэлэһээр байтар, Амгалан Ябадалта хаан:

— Бага үхин яатараа баярлаа һэн хаб,— гэжэ дуугаржархиба.

Тиигэхэтэйнь адли:

— Хэшэгээ бараһан хаанай аманһаа үгэ алдуурба, ширваанда һуухагүйб,— гэжэ Шэдитэ Хүүр хэлээд, агаарта дэгдэн үгы болошобо.

Шэдитэ Хүүрэй ульгэрһөө Шубуун Дэгэлтэ гэжэ домог түгэсэбэ.

НЮТАГ НЮТАГАЙ hОНИН

ПОЭДЭЙ ДУРАСХААЛДА

Тарбагатайн 36-дахи СПТУ-гай ород хэлэнэй ба литературын багша А. М. Бочеева өөрынгөө һурагшадаар С. Есениндэ зорюулагдаһан уран зохёолой үдэшэ үнгэргэжэ, олон зонине һонирхуулба. Ородой суута поэт С. Есенин тухай, тэрэнэй зохёохы хүдэлмэри тушаа хөөрэжэ үгэхэдөө А. М. Бочеева олоной анхарал татаһан байха юм. Юуб гэхэдэ, үргэн олониитэдэ мэдэгдээгүй, дуулдаагүй ушарнуудые тэрэ хөөрэжэ үгөө бшуу.

Ерээдүйн наймаалагшад С. Вагаева, О. Кузнецова. С. Будникова гэгшэд С. Есенин тухай гүнзэгы удхатай рефераудые хэжэ, шүлэгүүдыень уран гоёор уншажа, олоной магтаалда хүртэбэ.

Тиихэдэ С. Будникова О. Юсупов хоёр С. Есенинэй зохёолоор багахан сценкэнүүдые бэлдэжэ һонирхолтойгоор гүйсэдхэхэдөө, бүгэдые һонирхуулаа.

С. ТЮЛЮКИН.

ДАНГИНАНАРАЙ КОНКУРС

«Түбэй Азиин дангина-90» гэһэн шэлэн абалгын конкурс Хори тосхондо болобо. Эндэ Яруунын, Хэжэнгын, Хоринй районуудай басагад хабаадаба. Шэлэн абалгын конкурсдо хамта дээрээ 9 басагад ерэһэн байба. Энэ хэмжээ ябуулгада Хорин районой 7 эмхи зургаан спонсорнууд боложо, мүнгөөр хангаһан байха юм. Гадна хабаадагша районууд мянга мянган түхэриг дамжуулһан байна.

Конкурсдо хабаадаһан басагад һайн бэлэдхэлтэй байгаа гэжэ тэмдэглэлтэй. Тэдэнэр бултадаа гоё бэетэй, сэбэр һайхан шарайтай, шог ёгто зугаатай, илдам налархай зантай, хамаг юумэндэ дүйтэйнүүд байба. Зүгөөр конкурс һэн хойноо эгээл эрхимынь тодоруулха ёһотой болоно ха юм.

Хорин 1-дэхи дунда һургуулиин 11-дэхи классай һурагша Наташа Шарова эгээл олон балл абажа, түрүүшын һуурида гарахадаа, Улаан-Үдэдэ болохо түгэсхэлэй конкурсдо хабаадаха эрхэдэ хүртэбэ. Гадна тэрэ Венгриин Арадай Республика ошохо түлөөһэгүй путевкоор шагнагдаба.

Энэл һургуулиин 11-дэхи классай һурагша Саяна Доржиева харагшадай шанда хүртэбэ.

Мүн эндэ жаахан дангинанар» гэһэн конкурс үнгэргэгдэжэ, олоной анхарал татаһан байна. Эндэ 4 наһатай Вика Дамбаева жаахан дангинын нэрэ зэргэдэ хүртөө.

В. ХАРНОХОЕВ.

«ХОЛО-ХОЛО hУУДАГ БЭШЭБДИ»

Хэдэн үдэрэй урда редакцидамнай Үбэр-Монголһоо бууһан айлшан Линаа гэжэ эхэнэр орожо ерээ һэн. Тиигээд «Буряад үнэнэй» редакциин хүдэлмэрилэгшэдтэй, тэдэнэй ябуулдаг хүдэлмэритэй танилсаха дуратай байһанаа дуулгаһан юм. Удаань холын айлшантай манай корреспондент Д. Дамбаев уулзажа, хөөрэлдэһэн байна.

АСУУДАЛ: Линаа, Буряад орондо бууһаартнай һара тухай саг үнгэршэбэ. Энэ үе соо хэагуур ябаһан тухайгаа дуулгыт.

ХАРЮУ: Би басагантаяа юһэдүгээр һарын тэн багаар хубиин урилгаар танай нютаг ерээ һэм. Тэрэ гэһэнһээ хойшо оронойтнай газарнуудаар—Сочи, Ленинград, Москва, Эрхүү, Шэтэ, Агаар ябажа үрдибэб. Тиимэһээ ехэ баяртайб. Байгал далай харааб, Хэжэнгын аймагай Загаһата нютаг ошооб. Үшөө Хурамхаан орохоб. Газар бүри түрэлэй зон бии.

АСУУДАЛ: Танай түлөө баясамаар. Зүгөөр танаа уншагшадтаяа танилсуулаадүй байнаб. Өөр тухайгаа хөөрэжэ үгыт.

ХАРЮУ: Би Хитадай Республикын Үбэр-Монголой автономито районой Хүлэн-Буйрай аймагай түб Хайлар хотодо радио-хороондо хүгжэмэй наймаруулагшаар арбаад жэлэй гуршада хүдэлжэ байнаб. Аймаг соогуураа саг үргэлжэ ябажа, ажалша бэрхэ, эрхим зонтой уулзажа, хөөрэлдөөгөө миндаһан дээрэ бэшэжэ абадагби. Хожомынь радиогоор тэдэмни дамжуулагдадаг.

Үг гарбал тушаа хэлэбэл иимэ. Минии үбгэ эсэгэнэр Агаһаа нүүжэ ерэһэн юм. Харин гэртэхимни эндэ түрөө һэн.

АСУУДАЛ: Тиихэдээ тамнай буряад угай болоно ха юмта даа. Үбэр-Монголдо буряадууд ажаһуудаг гэжэ дуулданхай. Теэд уншагшаднай булта энээн тухай һайнаар мэдэхэшьегүй байхадаа болохо.

ХАРЮУ: Үбэр-Монголдо хамта дээрээ зургаан мянга гаран буряадууд ажаһуудаг ха. Тэдэнэй ажабайдал һүүлэй жэлнүүдтэ нилээн һайжараа. Бодо мал, хонидые, адуу үмсэдөө олоор баридаг болонхой. Үмсэдөө трактортай зоншье бии.

Үсөөн зонтой үндэһэ яһатан гэхэдэ, буряадуудһаа гадна дагуур, эвенк, орочон гээд, юрэдөөл, хорёод элдэб яһанай зон тоологдодог юм. Бидэ, буряадууд, үшөө хэдэн яһатан хуушан монгол хэлэ бэшэгээр ном заалгадагбди. Тиимэһээ хитад һургуулинуудай хажууда үсөөн зонтой үндэһэ яһатанай һургуулинууд бии юм. Эхин, дунда һургуулинуудһаа гадна тусхай дунда, дээдэ һургуулинуудтайбди. Буряадуудай дунда эрдэмтэй зон олон болонхой. Энээндэ би ехэтэ бэясадагби.

Өөрынгөө хүдэлмэри тушаа үшөө тобшоор хэлэхэдэ иимэ. Телевидени, радио болон хүгжэм дамжуулгын манай хороондо хамта 400 хүн хүдэлдэг юм. Үбэр-Монголой хоёрдугаар хороон гэжэ нэрлэгдэдэгбди. Хитад, монгол хэлэнүүд дээрэ дамжуулганууд үдэр бүхэндэ боложо байдаг. Бүхы хэрэгсэлнүүднай япон, американ үйлэдбэриин юм. Һайн шанартай, ехэ үнэтэй хэрэгсэлнүүд.

Манай хороон өөрын гүнсэтэй (ехэ магазин) юм. Тэндээ олон янзын эрхим шанарай теле, видео - хэрэгсэлнүүдые наймаалнабди. Тэдэнээ саг сооһь наймаалхын тула үргэн ехэ зар (реклама) ябуулагдадаг. Иигэжэ горитой олзо оршо оруулагдажа байдаг юм. Һүүлэй үедэ танай оронтой аралжаа хэхэ талаар хэлсэгдэжэ байнхай. Тиин олон хотонуудтатнай манай хэрэгсэлнүүд наймаалагдаха бээз.

Гэр бүлэ тухайгаа саашань хэлэбэл иимэ. Энэ дахуулаад ябаһан ганса басагамни юһэтэй юм. Гурбадугаар класста хитад һургуулида һурадаг. Нүхэрни монгол угай хүн. Хүгжэмэй һургуулида багшалдаг. Дуу хүгжэм зохёодог байха. Шанхай хотын хүгжэмэй дээдэ һургуули дүүргэһэн юм. Би баһа хүгжэмэй талаар мэргэжэлтэйб. Хүх-хотын хүгжэмэй дээдэ һургуулида һураа һэм.

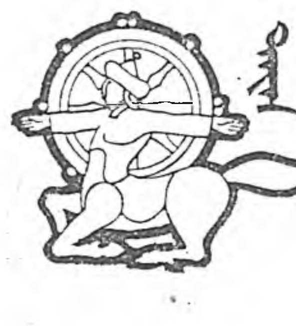
АСУУДАЛ: Аяар холо ажаһуудаг түрэл буряад хүнөө хаража байхада, һониншье, баясамаар шье байна гү!

ХАРЮУ: Үбэр-Монгол гээшэ хаана холын нютаг орон гэжэ таанад һанадаг хат. Манайшье тэндэхи зон, бишье тиигэжэ һанадаг һэм. Харин мүнөө эндэ ерээд байхадаа, холо холо һуудагбди гэхэгүйб. Оройдоол хоног соо поездоор ябаад, Хайларһаа Улаан-Үдэ хүрэхөөр байнал. Харин Москва хүрэтэр таанад аяар табан хоног соо ябадаг бэшэ гүт?

Үйлын үреэр хахасаха баатай болоһон түрэлхи нэгэн буряадуудай хоорондохи харилсаа холбоон үдэр бүри үргэдэжэ байһай гэжэ сэдьхэгшэб. Эндэхи бүхы түрэлнүүдээ гэртээ уринхэйб. Манай наһатай зон үбгэ эсэгэнэрэйнгээ тоонто нютагые харадаг һаа гэжэ ходо хэлсэжэ һуудаг. Түүхэтэ нютагаа бусажа, наһа барадаг һаа гэлсэгшэ.

АСУУДАЛ: Харилсаа холбоогоо улам бэхижүүлхэ тухай һанамжыетнай дууһан дэмжэнэб.

ХАРЮУ: Бидэнэй һанааша хүсэлдэг лэ даа.

«ДАЯН»

(Үргэлжэлэл. Эхиниинь октябриин 17, 18, 19-нэй номернуудта).

13

15

14

16

Упр. 13. Хоёр үбдэгөө нугалан, хоёр тохоногоороо тулаад, эльгэдэн хэбтэхэ. Энэ болбол ехэ заанай юумэ бариха гэжэ холоһоо мүлхижэ ябаһандал байна бшуу. Хэрбээ хүнэй энэ мэтэ хүдэлгөөниие үдэр бүри хахад час хэбэл, сээжэ хүндэрхые, үе мүсын хүшэхые болюулхада туһатай байна.

Упр. 14. Энэ мэтэ хүсэтэйгөөр забилан һужа, хоёр гараа дахин дахин хүсэтэйгөөр үргэхэ хүдэлгөөе зохидоор хэбэл, дуһал шэмэ (амидаралай хүсэн) бүхы бэедэ тэгшээр тараагдажа, арсалан мэтэ габшагай солбон, хүсэтэй болгоно.

Упр. 15. Энэ мэтээр забилан һужа, зүүн гараараа үргөө тулан, баруун гараараа гуяа тулажа, удаан амисхаал абаха хүдэлгөө үглөөгүүр үлэн бэедээ хэбэл, амисхаалые ууҗам болгожо, хиие батадхажа, уушхые һайжаруулна.

Упр. 16. Энэ мэтээр хоёр үбдэгөө үндылгэн һужа, хоёр гараа хамта һарбайжа, найман зүгые (оронние) бариха хүдэлгөө үглөө бүри найма найман жаран дүрбэ удаа хэбэл, хурамал (ужаһан, үнинэй болоһон) үбшые аргалхада туһатай байна.

(Үргэлжэлэлынь хожом гараха).

ЭДИРШҮҮЛЭЙ ЭДЭБХИ

Байкальск хотодо эдиршүүлэй дунда дүрэ буляалдалгын барилдаагаар үнгэргэгдэһэн мүрысөөн олоной анхарал татаба. Юуб гэхэдэ, Эрхүүгэй областиин, Буряадай ССР-эй аха дүү Монголой Арадай Республикаһаа, бусад нютагуудһаа ерэһэн бүхэ барилдаашад бэлэдхэл һайнтай байһанаа харуулаа ха юм.

— Байгша ондо үнгэргэгдэһэн мүрысөөн хэсээ хэзээнэйхиһээ эмхи гуримтайгаар, шадамар бэрхэ спортсменүүдэй хабаадалгатайгаар үнгэрбэ,— гэжэ ЛВРЗ-гэй спортын клубай ахалагша тренер, СССР-эй спортын мастер Цыденжаб Гулгенов омогорхоно.

Мүрысөөндэ хабаадаһан Кемерово, Новосибирск, Красноярск, Якутск болон манай республикын эдир барилдаашад өөһэдынгөө шадабари, дүй дүршэлөө хубаалдажа гараба. Эдэнэрһээ гадна барилдаанай хибэс дээрэ гараһан Монголой Арадай Республикын бэлиг шадабаряар баян бүхэшүүл эдиршүүлэй халан абамаар гоё һайхан добтолго, хамгаалга харуулаа бшуу. МНР-эй габьяата тренер Цэдэндагвын ударидажа ерэһэн дүрбэн хүбүүд тус уулзалгын чемпионой нэрэ зэргэдэ хүртэһэн байба.

Улаан-Үдын 6-дахи СПТУ-гай һурагшад Саян Мункуев, Цыден Цыремпилов, Евгений Цыремпилов, Владимир Власко, Юрий Ведерников, Баир Надмитов гэгшэд түрүү һууринуудые эзэлжэ гараба. Мүн «Динамо» бүлгэмэй Виталий Полянский, хүүгэдэй спортын 7-дохи һургуулиин Владимир Матвеев гэгшэд хоёрдохи һуури эзэлжэ, түрүүшынгээ амжалта түйлаһандаа аргагүй баясаһаниинь ойлгосотой ааб даа.

В. СЫДЕЕВ.

ЗАЛУУШУУЛ ЗАЛИТАЙ

Дүрэ буляалдалгын барилдаагаар Спортын мэргэжэл дээшэлүүлхэ һургуулида (ШВСМ) түрүү һуури эзэлхын түлөө мүрысөөн Спортын байшан соо болобо. Спортын хэдэн бүлгэмүүд болон клубуудай 63 эдиршүүл, 76 эрэшүүл барилдаанай хибэс дээрэ гаража, хабаяа туршаһан байгаа.

Улаан-Үдын 7-дохи СПТУ-гай һурагша Петр Болотов набтархан аад, хүдэр шамбай бэетэй юм. Тэрэ «Трудовые резервы» бүлгэмэй Россин совэдэй түрүү һуури эзэлхын түлөө Махачкала хотодо үнгэргэгдэһэн мүрысөөндэ илалта түйлажа, чемпион болоо һэн. Теэд мүнөө эндэ онсо шалгарха аргатай байһан аад, бүхы хаба шадалаа гаргажа шадангүй, профсоюзуудай спортын бүлгэмэй түлөөлэгшэ Иван Шамбеевтэ очкогоор диилдэшоо. Тиигэжэ спортын мастер Баяр Цыренгармаевай һурагша эгээл хүнгэн шэгнүүртэ хоёрдохи һуури эзэлбэ. Владимир Данилов бронзо медальда хүртөө.

52 килограммай шэгнүүртэ гол түлэб профсоюзуудай спортын бүлгэмэй түлөөлэгшэдэй хоорондо шанга тэмсэл болобо. Баяр Эрхитуев Чингис Чагдуровые 4:0 тоотойгоор шүүжэ, ШВСМ-эй чемпионой нэрэ солодо хүртэһэн байгаа. Сандак Цыденов эндэ хоёрдохи шатын дипломоор шагнагдаа.

Удаадахи шэгнүүртэ аяар 20 эдир барилдаашад суглараһан байгаа. Эдиршүүлэй дундаһаа РСФСР-эй түрүү һуури эзэлхын түлөө мүрысөөндэ хабаадаһан «Динамо» бүлгэмэй түлөөлэгшэ — Зүүн Сибириин технологическа институтда һурахаяа ороһон Виктор Писарев гоё һайхан арга дүрэтэй, бар хүсэтэй барилдаашан боложо ябаһанаа харуулба. Манай бэрхэ барилдаашадай нэгэн байһан спортын мастер Владимир Вострецовой һурагша илалта түйлахаһаа гадна, эдиршүүл сооһоо эрхим бэрхэ барилдаашан гэжэ тоологдоо. «Трудовые резервы» бүлгэмэй түлөөлэгшэ Бадмацырен Балмаев, профсоюзуудай спортын бүлгэмһөө Баяр Балдуев гэгшэд шангай һууринуудта гараба.

62 килограмм. ЛВРЗ-гэй спортклубай тренер Цыденжаб Гулгенов эдэбхитэй һайнаар хүдэлнэ. Тэрэнэй һурагшад Саян Мункуев, Юрий Ведерников гэгшэд шангай һууринуудые эзэлбэ. Имагтал тэдэнэр Буряадай багшанарай институтда һурахаяа ороһон Владимир Базаровай хүсэл эрмэлзэлые дабажа шадабагүй. Гэбэшье Ю. Ведерников илалта түйлаха ехэ хүсэл эрмэлзэлтэй байһанайнгаа түлөө тусхай шанда хүртэбэ.

Бусад шэгнүүрнүүдтэ С. Гармаев («Динамо»), А. Занданов, Ж. Элбенов (хоюулаа профсоюзуудай спортын бүлгэмһөө), Ю. Знаменский («Трудовые резервы»), Б. Дашицыренов (профсоюзуудай спортын бүлгэм) гэгшэд илажа, ШВСМ-эй чемпионууд болоо. А. Балданов, Д. Цыренов, Б. Гармаев, С. Савицкий болон бусад бар хүсэтэй, яһала һайн арга дүрэтэй байһанаа харуулжа, мэргэжэлтэдэй үндэр сэгнэлтэдэ хүртэһэн байха юм.

Энэ мүрысөөн дутуу дундануудые элирүүлбэ. Юундэшьеб хүдөөгэй районуудһаа эдир барилдаашад ерэбэгүй. Хүндэшэг ба хүндэ шэгнүүрнүүдтэ эдир спортсменүүд хомор байба. Эдэ шэгнүүрнүүдтэ хододоо бэлигтэй бэрхэ хүбүүдые шэлжэжэ олоод, һурган хүмүүжүүлдэг байһан авиационно үйлэдбэриин нэгэдэлэй «Забайкалец» гэжэ спортклуб юундэшьеб командаяа мүрысөөндэ табибагүй. Эдэ бүхы дутуу дундануудһаа бүлгэмүүд болон клубуудай хүтэлбэрилэгшэд, хүүгэдэй спортын һургуулинуудай тренернүүд, мэргэжэлтэд зүб тобшолол хэжэ, зохихо хэмжээнүүдые абаха ааб за гэжэ һанагдана.

Эрэшүүлэй дунда шэгнүүр бүхэндэ һонирхолтой, шанга тэмсэл болобо.

Эгээл хүнгэн шэгнүүртэ манай республикын бэлигтэй бэрхэ залуу барилдаашад С-Д. Халтанов, А. Матюнов (хоюулаа «Динамоһаа») гэгшэд хабаадажа шадабагүй. Сырендоржо Халтанов СССР-эй суглуулагдамал командын бүридэлдэ оруулагдажа, мүнөө Италида һуралсал-һорилгодо хабаадажа байнхай. Тиигээшье һаань, дүхэригһөө дүхэригтэ тэмсэл шангадажа, сугларагшадые һонирхуулаа. Улаан-Үдын гарнизондо алба хэдэг спортын мастер Түмэн Жаргалов шандааһа шангатай, гоё һайхан арга дүрэтэй барилдаашан байһанаа харуулба. Түгэсхэлэй мүрысөөндэ тэрэ спортын мастер Бата Цырендашиевтай уулзахадаа, 11:5 тоотойгоор диилэжэ, ШВСМ-эй чемпионой нэрэ зэргэдэ хүртэһэн байха юм. Сэхыень хэлэхэдэ, Б. Цырендашиев ехэ хүсэл зоригтой байһанаа харуулжа, хүлөө гэмэлтэбэшье, спортын мастерта кандидат Баяр Цыденовтэй тулалдахадаа, 8:11 тоотойгоор шүүгдэжэ ябатараа, нүгөөдэеэ нюргалдуулан унагаажа, хоёрдохи һуури эзэлбэ.

52 килограмм. Залуушуулай зали ехэ гэжэ дэмы хэлсэдэггүй. Буряадай багшанарай институтдай физико-математикын факультедэй 3-дахи курсын студент, спортын мастерта кандидат Максим Молонов энээниие гэршэлбэ. Сэрэгэй алба хаагша, уласхоорондын классай спортын мастер Василий Миланхановтай, 2-дохи интернат һургуулиин багша, спортын мастер Владимир Пильчиновтэй уулзахадаа, бүхы арга хабаяа гаргажа, гол сагтаа хоюулантайнь 2:2 тоотойгоор тэнсэһэн байгаа Саашадаа барилдахадаа шүүгдэжэ, гурбадахи һууриде гараба. В. Миланханов илалта түйлаа. Энэ жэлдэ эдиршүүлэй дундаһаа СССР-эй түрүү һуури эзэлхын түлөө Ленинградта болоһон мүрысөөндэ бронзо медаляар шагнагдаһан спортын мастер Леонид Ширапжалсанов тухай дурдангүй гаража болохогүй гэжэ һанагдана. Байгша ондо СССР-эй чемпион болоһон уласхоорондын классай спортын мастер Сергей Замбаловай хибэс дээрэ гараа һаань, бүри шанга тэмсэл болохо байгаа бшуу.

Совет Армида алба хэжэ байһан Виктор Монсонов удаадахи шэгнүүртэ шалгарба. Владимир Актинов мүнгэн медаляар шагнагдаа. Багшанарай институтдай 2-дохи курсын студентнэр Жамса Дашиев, Дугар Жамсуев гэгшэд һайн талаа харуулба.

62 килограмм. Улаан-Үдын авиационно үйлэдбэриин нэгэдэлэй слесарь, спортын мастер Юрий Сандаков эндэ илалта түйлаха байһан аад, бүхы арга хабаяа харуулжа шадабагүй. Сэрэгэй алба хаагша Андрей Пестеревтэй уулзахадаа, тэдэнэр нэгэшье балл абажа шадангүй, хоюулаа гурбан-гурбан һануулгада хүртэһэн байгаа. Багшанарай институтдай студент Жамса Лхамажапов хоюуландань шүүгдэжэ, гурбадахи һуури эзэлээ.

Дэлхэйн чемпион Борис Будаев үнэр баян бүлэдэ түрэһэн юм гэжэ уншагшаднай мэдэнэ ёһотой. Тэрэнэй дүү хүбүүд Владимир болон Баатар Будаевууд мүрысөөндэ хабаадаба. Сэрэгэй алба хаагша Баатар Будаев һүүлэй үедэ мэргэжэл шадабаряа эрид дээшэлүүлбэ. Мүнөө эндэ түгэсхэлэй мүрысөөндэ тэрэ хуряахайтаяа — Юрий Майдархановтай (Борис Будаевай дүү басаган Виктория һамгатай юм) тулалдахадаа, 0:4 тоотойгоор шүүгдэжэ, 74 килограммай шэгнүүртэ хоёрдохи һуурида гараһан байгаа.

Бусад шэгнүүрнүүдтэ спортын мастернууд Владимир Жалсараев, Баатар Дагбаев, Владимир Ванкеев, спортын мастерта кандидат Евгений Каменский, спортын мастер Игорь Тютрин гэгшэд илажа, Спортын мэргэжэл дээшэлүүлхэ һургуулиин чемпионууд болобо.

Эрэшүүлэй дундаһаа Владимир Жалсараев — гоё һайхан арга дүрэтэй, Баатар Будаев илалта түйлаха хүсэл эрмэлзэлтэй байһанайнгаа түлөө тусхай шангуудта хүртөө. Энэ мүрысөөн олохон шэнэ нэрэнүүдые элирүүлбэ. Нэгэ-хоёр жэлэй үнгэрхэдэ, эдэнэр республикын суглуулагдамал командын гэшүүдые халажа абаха аргатай байна,— гэжэ ШВСМ-эй түрүүлэгшэ, РСФСР-эй габьяата тренер В. В. Баймеев мүрысөөнэй дүнгүүдые согсолбо.

Б-М. ЖИГЖИТОВ.

АХА НҮХЭРЭЙНГӨӨ ДУРАСХААЛДА

Федор Федоро[illegible]

«Правда Бурятии», «Буряад үнэн» газетэнүүдтэ тусхай корреспондентээр, фотокорреспондентээр 1952 онһоо хүдэлһэн, удаань наһанайнгаа амаралтада гараһан манай аха нүхэр, СССР-эй Журналистнуудай холбооной гэшүүн Ф. Ф. Сорокин наһанһаа нүгшэбэ.

Федор Федорович 1909 ондо Херсонско областиин Братское һууринда түрэһэн намтартай. Эдир залууһаа олон ондоо мэргэжэлээр хүдэлөөшье һаа, журналистын ажалда илангаяа талархажа, наһаяа зорюулһан юм. Республикын ажабайдал харуулжа буулгаһан дүрэ зурагуудынь, мэдээсэлнүүдынь уншагшын зүрхэ сэдьхэлдэ хэзээдэшье дүтэ байгаа. Федор Федорович байгаалиие зураглан харуулха дуратай һэн. Байгал тухай фотоочеркнүүдынь үндэрөөр сэгнэгдэдэг, сагай уларил, ан амитад тухай хөөрөөнүүдынь угаа хөөршөөмөөр бэлэй.

Буурал толгойтой, үндэр бэетэй энэ хүнэй хүл хүнгэнөөр редакцида орожо ерэхэдэнь, огто үбгэрөөгүй шэнгеэр һанадаг бэлэйбди. Пенсидэб гээд хашаржа байнгүй, һайн дураараа олон залуу журналистнуудые дүрэ зураг буулгуулжа һургаа юм. Ниитын ажабайдалда эдэбхитэй һэн. Буряадай Журналистнуудай холбооной правлениин гэшүүн, «Буряад үнэн» газетын редакциин партбюрогой секретариин орлогшо, профкомой гэшүүн олон жэлдэ ябаа.

Олон жэлдэ оролдосотой хүдэлһэн тула Ф. Ф. Сорокин олон медальнуудаар, Буряадай АССР-эй Верховно Соведэй Президиумэй Хүндэлэлэй грамотануудаар шагнагдаһан юм.

УЛАСХООРОНДЫН ШЭНЖЭЛЭЛ

ӨӨҺЭДЫНГӨӨ ШЭЛЭҺЭН ЗАМААР

Мүнөө үедэ Кубада социальна, экономическа байдал доройтожо эхилэнхэй. СССР-һээ ба Зүүн Европын гүрэнүүдһээ худалдагдадаг шэнгэн түлишэ ба түүхэй эд хэрэгсэлнүүдэй хэмжээн доошолһон байна. Гэбэшье кубынхид тэсэжэл үзэхэ гэһэн хараа шэглэлтэй. Революциие хамгаалгын комитедэй бии болгогдоһонһоо хойшо 30 жэлэй ойе һаяхан тэмдэглэхэдээ, Фидель Кастро эндэ сугларагшадта хандажа:—Саашадаа юу хэхэ болонобибди, иигээд бэеэ тушааха гүбди? Революциин хэрэгүүдһээ, социализмһаа, эрхэ сүлөөһөө арсаха гүбди?— гэһэн уряанууд зэдэлһэн байна. Нэн түрүүн сугларагшад нэгэн дуугаар «үгы» гэһэн харюу үгөө юм. Тиин саашадаа тэмсэлээ үргэлжэлүүлэн, илалта түйлахал ёһотойбди гэһэн уряанууд зэдэлһэн байна. Нэн түрүүн бии байгаа нөөсэнүүдые зүбөөр хубаарилха, арьбалха эрилтэ табигдана. Оронойнгоо хүгжэлтын түсэбүүдһээ арсаха ёһогүйбди гээд Кубын правительство мэдүүлнэ. Бүхы нөөсэнүүд эдеэ хоолой программа бэелүүлгэдэ зорюулагдаха ёһотой гээд эндэ тоологдоно. Машина, тракторнуудай орондо буйволнуудые, сарнуудые хэрэглэхэбди гээд мэдүүлгэ хэгдэһэн байна. Автобусуудые гаргадаг «Хирон-41» гэһэн завод Кайбариене хотын мебель гаргадаг фабрика саашадаа велосипедүүдые гаргахаар зэбсэгжүүлэгдэнэ. Барилгын эгээл шухала объектнүүд ашаглалгада тушаагдахаар хараалагданхай. Шэнэ объектнүүдые бодхоохоһоо арсаха тухай заабаринууд үгтэнхэй. Текстильнэ промышленностьда түүхэй эдэй дуталдаа һаань, бүд гаргалгын хэмжээ хорооxобди, гэбэшье Кубын эхэнэрнүүдые бүдөөр хангаха арга боломжонуудые олохо байхабди гээд Фидель Кастро мэдүүлээ юм.

Бүхы юумэеэ гамтайгаар хэрэглэхэ гэһэн программа бэелүүлэгдэжэ эхилэнхэй. Элшэ хүсэ хэрэглэлгые 10 процентээр доошолуулха тухай тогтоол баталагдаа бэлэй. Мүнөө үедэ энэ тогтоолой хэр зэргэ бэелүүлэгдэжэ байһан тухай шалгалта үнгэргэгдэнэ. Тусхай һуралсал гараһан хүдэлмэрилэгшэд хүн зоной ажаһуудаг газарнуудаар ябана. Хазагайруулагдаһан ушарай дайралдабал, тэрэ дороо хэмжээн абтана. Шэнгэн түлишэ алмахын тула ашаанай машинануд 70 километрһээ түргэнөөр ябадаггүй юм. Хүнгэн автомашинада абтадаг бензинэй хэмжээн 30 процентээр бага болгогдобо. Урдань 240 литр бензин үгтэдэг һэн юм.

Олондо мэдээсэл тараадаг хэрэгсэлнүүдэй байдал мүн лэ доройтонхой. СССР-һээ асарагдадаг саарһан хаанашье хүрэхэгүй. Байгша оной октябриин нэгэнһээ үдэр бүри гансал «Гранма» газетэ барлагдана. Энэ Кубын компартиин ЦК-гай орган юм. Бусад газетэнүүд хаагдана, зариманиинь неделидээ нэгэ удаа гаргагдадаг болонхой.

Эдэ бүхы баримтануудтай танилсажа байхадаа, зарим уншагшад энэ юун гэһэн ... ложо байгаа юм, ороной хүтэлбэрилэгшэд арад зоноо дахин лэ хүндэ хүшэр байдалда оруулба гээшэ гү гээд дурагүйтэжэ байж ... Теэд харин гүрэндэ боложо байһан хэрэгүүдые өөрынхеэрээ сэгнэжэ ... гүй ааб даа. Бидэ кубынхидай национальна психологиие һайнаар мэдэнэгүй ... бибди. Өөрынгөө эрхэ сүлөөгэй түлөө ... бын арад зон испан эзэмдэгшэдтэй ... һүүлдэнь американ баяшуул Кубые ... оруулһан байна. Революциин һүүлэй ... нүүдтэшье США Кубада амар заяа ... лаагүй гээшэ. Тиимэһээ Эсэгэ ороноо түлөө ами бэеэ хайрлангүй тэмсэлдэхэ ... хид хододоо бэлэн байна ха юм. Эд ... дарлалга, мүлжэлгын жэлнүүдые ... мартаагүй байха юм. Малекон гэжэ ... һаа холо бэшэхэнэ далайн эрьедэ ... хид олон мянгаараа сугларжа, США ... шэглүүлэн шулуу шэдэдэг, собхорон ... гээшэ. Энэнь революционно нэгэдэлэй ... шэ гэжэ тоологдодог.

Кубын хүн зон Баруун Европын ... гү, али США-гай зарим эрхэтэдтэ ... бэшэ ааб даа. Гэбэшье эндэ гэргүй ... ядуу түлюур, үзэг бэшэг мэдэхэгүй ... олохогүйт. Мүнөө үедэ үйлэдбэриин ... жээнэй бага болножошье байгаа хадаа ... мэригүйшүүл байха ёһогүй гээд ... тэлбэрилэгшэд хүн зониие найдуулна ... циальна талаар кубынхид бэеэ хамгаалжа шадаха юм гээд шэнжэлэгшэд ...

ИНДИ: ПРАВИТЕЛЬСТВЫН ШИИДХЭБЭРИНҮҮД БУРУУШААГДАН[А]

Индиин хойто штадуудта зарим хүнүүдэй бэеэ шатааха ушар һүүлэй үедэ олошоронхой. Һургуулида, колледждэ, дээдэ һургуулида һурагшад бэедээ керосин адхаад, гал табижархина бшуу. Байгша оной сентябриин хахадһаа хойшо иимэ 60 гаран ушар үзэгдөө. Зариманиинь ехээр шаташаһанһаа боложо, ами наһаяа алдаһан, нүгөөдүүлынь больницада оруулагдаһан байха юм. Иимэ арга хэрэглэн залуушуул оронойправительствын абаһан шиидхэбэринүүдые буруушаажа байһанаа мэдүүлнэ бшуу. Ушар юуб гэхэдэ, социальна ба эрдэмэй талаар гээгдэнги уг изагууртанда гүрэнэй эмхи зургаануудта ажаллахаар тусхай хүдэлмэриин газарнуудые барижа байха гэһэн шиидхэбэри абаха тухай дурадхал ороһон байна ха юм.

Иимэ шиидхэбэри абаха тухайгаа байгша оной августын эхиндэ Индиин парламентда республикын премьер-министр В. П. Сингх мэдүүлхэдээ, энэ хэрэг хадаа «социальна талаар үнэн зүбые сахилгада онсо удха шанартай юм» гэжэ хэлээ бэлэй. Гээгдэнги уг изагууртанда ажаллаха хүдэлмэриин газарые орхижо байха хуулиин абтабал, бүхы хүдэлмэриин һууринуудай 49,5 процентнь үлөөгдэхэ болоно. Индидэ хамта дээрээ 840 миллион хүн зон ажаһуна, тэдэнэй 52 процентнь гээгдэнги уг изагууртанай түлөөлэгшэд юм. Хүдэлмэриин тусхай һууринуудые гээгдэнги уг изагууртанда үлөөхэ гэһэн шиидхэбэриие буруушаагаашад олон байба. Залуушуул ниитын транспорт эбдэхэ, полициин хүдэлмэрилэгшэдтэй зүрисэлдэхэ үлзсхэлэн хооһон байдал соносхохо гэжэ мэтын ябуулгануудые хээ юм. Эгээл һүүлдэнь бэеэ шатаажа захалба бшуу.

Гээгдэнги уг изагууртанда хүдэлхэ газар үлөөхэ гэһэн түсэб тухайгаа В. П. Сингх хэлэхэдээ, иимээр угтагдаха юм гэжэ хаанаһаа һанаха бэлэй. Тэрэ «Индиан экспресс» газетын хэһэн тобшололдо этигэһэн бшуу. Тус газетэ ямаршье тиимэ ... лохогүй, богонихон болзорто бүһэ ... боложо үнгэрхэ юм гээд бэшээ ...

Индиин залуушуул һуралсалаа ... хүдэлхэ газар оложо ядажа зобоно. Тиимэһээ правительствын гаргаһан ... бэри тэдэниие хүдэлмэригүй бол... юм. Энээниие тоо баримтануу... бшуу. Хэрбээ 1971 ондо бүридхэл... һан ажалгүй 5,1 миллион хүнһөө ... ганиинь хүдэлмэридэ орожо шад... бал, 1988 ондо ажалгүй 30 гаран ... хүнһөө 320 мянганиинь лэ ажалтай ... һон байха юм. Ажалгүйшүүлэй 28 ... ниинь дээдэ эрдэмтэй хүнүүд бай... Мүнөө үедэ эрдэм номтой болоһон ... шуулай дунда ажалгүйшүүлэй тоо ... хэндэ 7,5 процентээр нэмэнэ.

Гээгдэнги уг изагууртанда хүдэл... газарые үлөөхэеэ болихо тухай ... рагшад правительствын урда таби... вительство хадаа гээгдэнги уг изагу... да туһалхаяа һанаа бэшэ, харин ... үедэ тэдэнэй дууе абаха гэжэ ... гээд зарим шэнжэлэгшэд тоолоно... рынь гэхэдэ, мүнөө оронии хүтэлб... һан Национальна фронтын нэрэ хүн... ража байна бшуу.

Бага зэргэ шууялдаад болино ... гээд В. П. Сингхын тоолоһониинь ... рэбэ. Харин правительствын шиидх... эсэргүү хүдэлөөн улам үргэдэһээр, ... ер-министрэй сухариха газар үгы, ... рынгөө хэлэһэн үгэнүүдһээ арсаха ... гагшадай этигэл найдалые харюул... нэй дууе абажа шадахаяа болихо ... юм.

Михаил ПОЛ...
Борис ЗА...

ПРАВДА БУРЯТИИ
Мүнөөдэрэй номерто

СССР-эй Верховно Соведэй сесси дээрэ Михаил Сергеевич Горбачевой хэлэһэн үгэ «Арадай ажахые тогтонижоруулгын ба дэлгүүрэй экономикодо шэлжэн оролгын гол шэглэлнүүд тухай» гаршагтайгаар газетын мүнөөдэрэй номерой нэгэдэхи хуудаһанда барлагдаба.

«Арадай ажахые гүримшуулан һайжаруулгын ба дэлгүүрэй экономикодо шэлжэн оролгын гол шэглэлнүүд тухай» СССР-эй Верховно Соведэй Тогтоол номерой нэгэдэхи хуудаһанда мүн лэ байха.

Яруунын районой «Победа» колхозой ажалай ветеран Д. Доржиевай «Хүн зоной һуудал байдалда анхарна» гэжэ гаршагтай корреспонденци номерто үгтэбэ.

Тарбагатайн районно партийна конференци дээрэһээ журналистка Татьяна Усольцевагай бэшэһэн тоосоон «Бодото хэрэгүүдээрнь сэгнэхэ саг тулажа ерээ» гэжэ гаршагтайгаар номерой хоёрдохи хуудаһанда байха. «2000 он—айл бүхэндэ амяраа байра» гэһэн ниитэ гаршаг доро тобшо мэдээсэлнүүдэй сулгуулбари олоной анхаралда байха.

Редактор
Р. Б. ГАРМАЕВ.

НАШ АДРЕС: 670000, УЛАН-УДЭ ул. Каландаришвили, 23

Телефоны редакции: редактор—2-50-96, приемная—2-54-54, зам. редактора—2-68-08, зам. редактора—2-62-62, отв. секретарь—2-50-52, секретариат—2-66-76; отделы: партийной жизни и пропаганды—2-60-91, 2-56-23, промышленности и строительства—2-61-35, агропромышленный—2-64-36, 2-63-86; советского строительства и быта—2-69-58; культуры и школ—2-60-21, 2-57-63; информации—2-34-05; переводов—2-54-93; писем и селькоров—2-67-81; корректорская—2-33-61; выпускающие—2-35-95; собственные корреспонденты: п. Баргузин—91-1-44, г. Северобайкальск—35-73, п. Хоринск—55-6-90, г. Закаменск—31-61, п. Кырен—91-9-79, п. Агинское—3-40-69. Директор издательства—2-37-32, бухгалтерия—2-33-77, вахта—2-56-62.

Газета выходит 300 раз в год. Объем 2 п. л. Индекс подписки газеты 50901

Газета отпечатана республиканской типографией Госкомиздата Бурятской АССР. Директор 2-40-45. Заказ № 244.